

**UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ**

Institut mezioborových studií Brno

Šikana z pohledu školního metodika prevence

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce :

PhDr. Alena Plšková

Vypracovala:

Jitka Muchová

Brno 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Šikana z pohledu školního metodika prevence“ zpracovala samostatně a použila jsem jen literaturu uvedenou v seznamu literatury. Elektronická a tištěná verze jsou totožné.

Brno 12.4.2010

Jitka Muchová

Poděkování

Děkuji paní PhDr. Aleně Plškové za odborné vedení a podnětné připomínky při zpracování mé bakalářské práce a za její velmi vstřícný přístup.

Jitka Muchová

OBSAH

Úvod	3
1. Šikana jako sociálně - patologický jev	5
1.1 Vymezení pojmu, znaky, druhy a formy šikany	5
1.1.1 Vymezení pojmu šikana	5
1.1.2 Znaky šikany	6
1.1.3 Druhy, stádia, projevy šikanování	7
1.1.4 Kyberšikana	9
1.2 Příčiny a podmínky vzniku šikany	10
1.2.1 Příčiny agresivního chování	10
1.2.2 Podmínky vzniku školního šikanování	12
1.3 Aktéři šikanování	13
1.3.1 Oběti	13
1.3.2 Agresoři	14
1.3.3 Přihlízející jako aktéři šikanování	16
2. Odhalení a řešení šikany	17
2.1 Odhalení šikany – varovné signály	17
2.2 Úloha rodičů	19
2.3 Postup při vyšetřování šikanování	21
2.3.1 Strategie u počáteční šikany	21
2.3.2 Postup ke zjištění pokročilého stádia	24
2.4 Řešení případů šikany	24
2.4.1 Zásahy proti agresorům	24
2.4.2 Pomoc obětem šikany	26
2.4.3 Oznámení o potrestání před třídou	26
3. Důsledky šikanování	28
3.1 Kazuistika šikanovaného žáka	28
3.2 Následky šikanování u oběti	31
3.3 Důsledky šikanování pro agresory, trestní postižitelnost	33
4. Prevence šikany na školách	35
4.1 Úloha školy	35
4.1.1 Minimální preventivní program	35
4.1.2 Školní metodik prevence	36
4.2 Spolupráce školy se specializovanými institucemi	38
4.2.1 Ze zákona pomáhající instituce	38
4.2.2 Ostatní organizace zabývající se šikanou	39
4.3 Preventivní programy	40

II. PRAKTICKÁ ČÁST

5. Průzkum postoje pedagogických pracovníků ZŠ k problematice šikany	43
5.1 Cíl a předmět průzkumu	43
5.2 Metoda průzkumu	43
5.3 Vyhodnocení výsledků dotazníkového šetření	44
5.4 Shrnutí výsledků průzkumu	56
Závěr	58
Resumé	60
Anotace	61
Seznam použité literatury	62
Seznam příloh	64

ÚVOD

Agresi a násilí můžeme vidět v současnosti všude kolem nás. Téměř každodenně se s nimi setkáváme na televizních obrazovkách i v denním tisku, v nemalé míře násilí prezentují i elektronická média, např. formou počítačových her. Agresi můžeme zaznamenat i v chování lidí ve svém okolí – v dopravních prostředcích, v obchodech, na sportovních utkáních, v rodinách i v politice. Není tedy divu, že díky těmto nežádoucím vzorům chování a poklesu mravních hodnot vzrůstá agrese a násilí i u dětí a mládeže.

To potvrzují také průzkumy, které byly provedeny odborníky v letech 1999-2001. Jejich výsledky potvrdily, že na českých školách je šikanováno 40% dětí. Obětí šikany se tedy stává téměř každé druhé dítě. Možná i zásluhou těchto průzkumů a jejich alarmujících výsledků se v naší společnosti začalo o šikaně mluvit daleko více, než tomu bylo dříve. A to zejména v souvislosti s prevencí tohoto patologického jednání.

Svou závěrečnou práci jsem se proto rozhodla věnovat šikaně, zejména z pohledu prevence na školách. Úspěšná prevence na školách totiž může zabránit šíření šikanování mezi dětmi a mládeží. Tomu plně odpovídají slova P. Říčana: „ *Podobně jako je tomu u většiny nemocí, i o šikaně platí, že je mnohem snadnější, účinnější a levnější zlu předcházet, než je později-možná už příliš pozdě-odstraňovat nebo proti němu bojovat. To platí jak pro školní, tak pro rodinnou výchovu.*“ (Říčan, 1995, s.71). Jakoby odpovědí na tato slova byla MŠMT zavedena školám povinnost ustanovit funkci školního metodika prevence a vytvořit si vlastní Program proti šikanování, který má být součástí Minimálního preventivního programu. V naší republice vzniklo i několik preventivních projektů, které byly zavedeny na vybrané školy v ČR a jejichž cílem bylo snížit výskyt šikany za školách.

Domnívám se, že je velmi důležité, aby si zejména samotní učitelé na školách dokázali přiznat, že šikana je i jejich problémem, že se na jejich škole může vyskytovat, ať už v zárodečné nebo rozbujelé formě. Jejich úkolem by tedy mělo být, aby dokázali nejen jejímu výskytu zabránit, ale i v rámci prevence předcházet jejímu vzniku. Škola a rodina jsou pro děti nejdůležitějšími socializačními činiteli. Proto by oběma těmto institucím mělo záležet na tom, aby z dítěte vyrostla harmonická osobnost bez „šrámů na duši“.

Při výběru tématu mé bakalářské práce mě ovlivnilo i to, že jsem matkou dvou malých dcer ve věku dvou a necelého jednoho roku, které se mohou na své cestě životem s tímto negativním jevem setkat. Myslím si, že mi do budoucna mohou být velmi prospěšné informace o tom, jak bezpečně rozpoznat šikanu, vědět, jak reagovat, co dělat a kam se obrátit o pomoc. Jsem přesvědčena, že i způsobem výchovy dětí lze přispět k prevenci šikany. Zcela jistě nejsem schopna výchovou ovlivnit to, aby se mé dcery s šikanou nesetkaly, ale se budu snažit je výchovou formovat tak, aby se nestaly těmi, kteří se budou na šikaně osobně podílet. Rodina je pro děti místem, kde jim my, rodiče, poskytujeme pocit bezpečí a jistoty. Na druhou stranu je ale nesmírně důležité, abychom jim také dokázali ukázat, že se ve svém životě mohou potkat i s různými hrozbami, a naučit je, jak se s nimi vyrovnat. Proto jsem se ve své práci snažila shromáždit informace o šikaně tak, aby užitečné pro všechny, kteří se o tuto problematiku zajímají.

Cílem mé práce je poukázat na tento sociálně patologický jev a možnosti jeho prevence na školách. Snahou je také upozornit na konkrétní programy proti šikanování, které byly zavedeny na vybrané školy. Účelem této práce je také zjistit úroveň informovanosti, postojů a zájmu pedagogických pracovníků o tuto problematiku.

V první části chci popsat, co to vlastně šikana je, jaké jsou její podmínky a příčiny vzniku, v jakých formách se s ní nejčastěji setkáváme, a poukázat na aktéry šikany. V následující druhé a třetí části uvedu postupy při odhalení a řešení šikany a možné následky u oběti a samotného agresora. To vše analýzou stávající literatury zaměřené na toto téma a doložením kazuistiky z dětské psychiatrické ambulance. Prevencí šikany na školách se budu zabývat v poslední čtvrté části. Zde se zaměřím na úlohu školy v rámci prevence, její spolupráci se specializovanými institucemi a uvedu preventivní programy, které byly realizovány na našich školách.

Praktickou část mé práce tvoří průzkum postoje pedagogů základních škol prvního i druhého stupně k této problematice, který jsem provedla formou dotazníkového šetření. Zajímaly mě jak jejich názory a povědomí o této problematice, tak i to, jestli se s šikanou setkali a zda jsou školeni v rámci prevence a jaká je jejich spolupráce s ostatními institucemi.

1 ŠIKANA JAKO SOCIÁLNĚ-PATOLOGICKÝ JEV

1.1 Vymezení pojmu, znaky, druhy a formy šikany

1.1.1 Vymezení pojmu šikana

Šikana představuje stále živoucí problém, který není pouze záležitostí dnešní doby. Co si vlastně můžeme pod termínem šikana představit a jak ji můžeme definovat? Pojem šikana byl v naší zemi zaveden pražským psychiatrem Petrem Příhodou, který u nás poprvé před listopadem 1989 promluvil o tomto jevu v tehdejší armádě. Konkrétně toto slovo pochází z francouzského slova *chicane* a znamená zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování, byrokratické lpění na liteře předpisů, například vůči podřízeným nebo vůči občanům, od nichž šikanující úředníci zbytečně vyžadují nová a nová potvrzení a razítka, nechávají je pro nic za nic čekat apod. (Říčan, 1995, s. 25)

Samotných definic tohoto patologického jednání existuje mnoho. Mezi základní patří například tato: „*Šikana je úmyslné a opakované fyzické a psychické ubližování slabšímu jedinci (skupině) silnějším jedincem (skupinou).*“ (Vágnerová a kolektiv, 2009, s.11)

Označení šikany, se kterou pracují přední britští badatelé, má následující znění: „*Šikanování říkáme tomu, když jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije je, kope, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti a podobně. Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo ubránilo. Jako šikanování mohou být označeny také opakované posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině. Jako šikanování však obvykle neoznačujeme občasnou rvačku nebo hádku přibližně stejně fyzicky vybavených soupeřů.*“ (Říčan, 1995, s.26)

Metodický pokyn ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, č.j. 24 246/2008-6, charakterizuje šikanu takto: „*Šikana je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit, ohrozit nebo zastrašovat žáka, případně skupinu žáků. Spočívá v cílených a opakovaných fyzických a a psychických útocích jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží,*

poškození věcí, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání.“ (www.msmt.cz)

Peter Pöthe, který v minulosti působil na Lince bezpečí a nyní provozuje soukromou psychiatrickou a psychoterapeutickou praxi v Praze, definuje šikanování mezi dětmi následovně: *„Pod pojmem šikana nebo šikanování mezi dětmi se rozumí široký okruh chování dítěte nebo skupiny dětí s cílem ohrozit, zastrašit, ponižit nebo jinak ublížit jinému dítěti nebo skupině dětí. Šikana zahrnuje slovní ponižování, nadávání a neustálé kritizování, výsměch, hrubé žertování, vydírání, omezování svobody, pohrdání, poškození oděvu a osobních věcí, tělesné napadání.*“ (Pöthe, 1999, s. 140)

1.1.2 Znaký šikany

Ze studií autorů zabývajících se tímto negativním jevem vyplývá, že za hlavní znaky šikanování lze považovat záměrnost, úmyslnost, asymetričnost sil, používání slovní nebo fyzické agrese, kdy agrese je cílem jednání. Většinou se jedná o dlouhodobou opakovanou záležitost, i když někdy se také může jednat o jednorázovou akci. K dalším významným znakům patří neadekvátní použití síly bez motivace, kdy je uplatňována převaha jedné strany nad druhou se záměrem zranit druhého člověka a zejména jeho sebeúctu.

Anglická autorka Gill Hinesová, která pořádá workshopy na téma, jak vychovat šťastné a zdravé mladé lidi, ze své mnohaleté praxe s těmito mladými lidmi vyvodila, že nejcharakterističtějším znakem šikany je záměr obviněné osoby a reakce šikanovaného. Přičemž vědomým úmyslem šikanujícího je poškodit něčí pohled na sebe samého a reakcí šikanovaného je to, že jeho sebeúcta v důsledku úmyslného podrývání klesá. (Hinesová, Baverstocková, 2007, s. 140).

Důležité je také umět rozpoznat rozdíl mezi šikanováním a škádlením. U škádlení je podstatné, že jde o legraci a zábavu pro obě strany, naopak šikanou je jedné straně způsobena újma a jednání jí je nepříjemné. (Fieldová, 2009, s. 26).

1.1.3 Druhy, stadia, projevy šikanování

Nejvýstižněji školní šikanu rozdělil náš přední etoped a psychoterapeut Michal Kolář, který podává trojrozměrný pohled na šikanování:

1) Na šikanu můžeme pohlížet jako na **nemocné chování**. Hlavní vnější rysy tohoto chování jsou: Jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci. Projevy šikanování se dělí na tři základní kategorie:

1. přímé a nepřímé
2. fyzické a verbální
3. aktivní a pasivní

Zkombinováním těchto tří kategorií získáme další rozšířenou klasifikaci typů šikany:

Osm druhů šikanování	Příklady projevů
Fyzické přímé aktivní	Útočníci oběť věší, škrtní, kopou, fackují.
Fyzické aktivní nepřímé	Kápo pošle nohsledy, aby oběť zbili. Oběti jsou ničeny věci.
Fyzické pasivní přímé	Agresor nedovolí oběti, aby si sedla do lavice. (Fyzické bránění oběti v dosahování jejích cílů.)
Fyzicky pasivní nepřímé	Agresor odmítne oběť na její požádání pustit ze třídy na záchod. (Odmítnutí splnění požadavků.)
Verbální aktivní přímé	Nadávání, urážení, zesměšňování.
Verbální aktivní nepřímé	Rozšiřování pomluv. Patří sem, ale i tzv. symbolická agrese, která může být vyjádřena v kresbách, básních apod.
Verbální pasivní přímé	Neodpovídání na pozdrav, otázky apod.
Verbální pasivní nepřímé	Spolužáci se nezastanou oběti, je-li nespravedlivě obviněna z něčeho, co udělali její trýznitelé.

(Kolář, 2005, s. 32)

2) Šikanování se projevuje **jako závislost**.

Zde jde hlavně o vzájemnou vazbu mezi agresorem a obětí, kdy je důležitá strategie: skrýt vlastní strach a zároveň využít strachu druhého.

3) V posledním pohledu na toto patologické chování je šikanování chápáno jako porucha vztahů ve skupině, kdy se jedná o **onemocnění celé skupiny**. Není tedy jen pouhou záležitostí mezi agresorem a obětí.

Z tohoto poznatku vychází rozdělení do **pěti vývojových stádií onemocnění**:

První stádium: **zrod ostrakismu** (vyloučení ze skupiny) – jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen necítí dobře-je neoblíbený a není uznávaný. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, spřádají proti němu intriky, dělají na jeho účet „drobné“ legrácky apod. Skupina zpočátku vyvíjí mírný tlak.

Druhé stádium: **fyzická agrese a přitvrzování manipulace** – dochází k přitvrzování manipulace, upevnění soudržnosti skupiny na účet obětního beránka. Ostrakizovaní žáci začínají instinktivně sloužit jako ventil v náročných situacích, kdy ve skupině stoupá napětí.

Třetí stádium: **klíčový moment-vytvoření jádra** - v tomto stádiu se vytváří skupinka agresorů, kteří mezi sebou spolupracují a šikanují vybrané oběti. Dochází k rozdělení skupiny na podskupiny a „kliky“, které bojují o moc. V tomto stádiu se rozhoduje, zda se agrese přehoupne do pokročilého stádia.

Čtvrté stádium: **většina přijímá normy agresorů**- normy agresorů jsou přijaty a stávají se nepsaným zákonem, dochází k proměně celé skupiny, která je zcela poplatná normám vůdců. To, co hlásají pedagogové, zcela ustupuje do pozadí.

Páté stádium: **totalita neboli dokonalá šikana** – dochází k nastolení totalitní ideologie šikanování, normy agresorů jsou přijaty a uznávány, agresoři sami sebe označují za nadlidi, nacisty... a své oběti za podlidi, poddané, nevolníky. Je přijata ideologie násilí, v níž není místa pro soucit s utrpením a kde zcela chybí pocit viny.

Toto rozdělení je důležité zejména při následné léčbě skupiny napadené „virem“ šikanování. (Kolář, 2005, s.27-40)

Další zajímavý pohled na členění projevů šikany nám nabízí Stanislav Bendl. Podle něj má šikana celou řadu variant a k odlišení se používají různá kritéria. Jedním z nich je **„viditelnost šikany“** - podle tohoto kritéria rozlišujeme šikanování zjevné (má podobu fyzického násilí a ponižování, psychického ponižování a vydírání, destruktivních aktivit zaměřených na majetek oběti) a skryté šikanování (sociální izolace oběti a její vyloučení ze skupiny vrstevníků).

Dále můžeme klasifikovat různé projevy šikanování **podle míry nutné aktivity obětí** – vynucené chování oběti se může projevovat jak pasivním snášením ponižujícího jednání ostatních, tak nedobrovolným vykonáváním činnosti ve prospěch agresora.

Rovněž se dají členit **podle „zdroje“, resp. formy útoku** – mezi způsoby fyzického šikanování patří např. strkání, tahání za vlasy, pohlavkování. Za verbální šikanování se považuje např. posmívání, nadávky, rozšiřování lží a drbů o oběti. (Bendl, 2003, s.27).

1.1.4 Kyberšikana

Žijeme v době, kdy dochází k rychlému bujení nového druhu šikany, a tím je kyberšikana. Před několika lety pojem téměř neznámý, nyní dochází k epidemickému nárůstu případů kyberšikany. A to zejména díky stále rychlejšímu rozvoji moderních technologií. Dnešní mladá generace prostřednictvím elektronických médií získává nepřeberné množství informací, díky internetu navazuje snadnou komunikaci s okolním světem.

Internet se pro ně stává jakousi virtuální realitou a může docházet i k jeho zneužití právě např. prostřednictvím kyberšikany. Ta se realizuje prostřednictvím e-mailů, mobilních telefonů, internetu. Oběť může být napadána prostřednictvím chatů,

komunikativních webů, jsou jí zasílány výhružné e-maily nebo sms zprávy, zneužívány webové stránky apod. Hlavní nebezpečí spočívá zejména v její anonymitě. Prostřednictvím internetu se totiž může stát obětí kterékoliv dítě, před tímto druhem šikany není možnost téměř žádného úniku. A bezmála polovina obětí se nikdy nedozví, že byla šikanována. Agresor má výhodu v tom, že nemusí být nikdy dopaden, pokud postupuje obezřetně a je technicky zdatný. Kyberšikana je zákeřná v tom, že se oproti běžné šikaně šíří velmi rychle a během krátké doby může nabýt nebývale velkých rozměrů, které nejsou u jiných forem šikany myslitelné.

Výjimkou nejsou ani případy, kdy si průběh samotné šikany natočí některý z účastníků nebo přihlížejících na svůj mobilní telefon a tento záznam se následně objeví následně na webu.

Na jeden takový případ upozornil dne 22.12.2009 Deník Rovnost. Na základní škole v obci na Hodonínsku byl surově zkopán chlapec svým spolužákem. Další spolužák celou tuto událost natočil na mobilní telefon a toto video umístil na internet. Incident se odehrál dva měsíce před jeho umístěním na server youtube.com. Díky jeho zveřejnění se tento případ dostal na veřejnost a tím i k vedení školy. To následně pozvalo rodiče žáků z osmého a devátého ročníku ke zhlédnutí zmíněné nahrávky. Po jeho zhlédnutí se šokovaní rodiče shodli na tom, že je potřeba s dětmi na toto téma otevřeně mluvit. Ředitel místní školy a starosta obce se zavázali přijmout preventivní opatření. Vyšetřování celé věci převzala i policie. Dá se tedy říci, že v tomto případě elektronické médium přispělo k odkrytí jednoho případu šikany. Bez zveřejnění nahrávky brutálního útoku by zřejmě stěžejší tento útok vyšel kdy najevo. (Deník Rovnost, 22.12.2009)

1.2 Příčiny a podmínky vzniku šikany

1.2.1 Příčiny agresivního chování

Příčin, které vedou jedince k agresivnímu chování, je mnoho. Důležitou a dá se říci, že zásadní roli, zde jistě sehrává hlavní socializační činitel-rodina. Z ní si jedinec odnáší postoje a zásady, podle kterých řídí své jednání. Od rodičů získáváme vzorce chování

provázející nás po celý život. Nejdůležitějším obdobím ve formování osobnosti dítěte jsou jeho první roky života a jeho dětství.

Pokud je dítě, zejména chlapec, vychováván v rodině, kde se otec chová agresivně, toto jednání si vryje hluboce do povědomí, a tím se formuje základ pro jeho další chování v budoucnosti. Spolu s genetickými předpoklady k tomuto chování pak není divu, že z dítěte vyrostе jedinec se sklonem chovat se v dospělosti stejně jako jeho otec.

U chlapců se také většinou předpokládá, že se budou chovat podle obrazu muže zakořeněného idolu v dávné minulosti - muž lovec, vládnoucí, tvrdý, který je schopen si se vším poradit, který se dovede prosadit prostřednictvím násilí. Pokud tomu obrazu chlapec neodpovídá, je považován za slabocha a může se stát, že se později stane obětí šikany. Nebo právě naopak, aby hoch dosáhl tohoto vzorce dokonalého muže, začne se chovat jako silný jedinec s touhou po moci, s přáním ovládat druhého a stane se tak aktérem násilí. Dokazuje tak svoji mužnost sobě i ostatním. U absence otce v rodině může mít dítě potíže s uznáváním autorit. Nepřítomnost matky zase způsobuje citovou deprivaci dítěte, která může být ventilována agresí.

K dalším faktorům, které mohou podporovat či způsobit útočné chování, je také vliv společnosti a sociálního okolí, ve kterém jedinec žije. Společnost utváří vnitřní pravidla pomocí systému ve státě, určuje školní a kulturní systém. Okolí zase ukazuje dítěti, jaká jsou jeho pravidla a vzorce chování, podle nichž se dítě snaží chovat. Vzorem by tak měli být nejen rodiče, ale také zástupci naší společenské a politické sféry. Bohužel nedá se říci, že bychom dnes v našich představitelích státní moci nacházeli mravní a etické vzory.

S projevy agrese se však děti setkávají také všude kolem sebe. Hojně je násilí prezentováno v médiích, zejména v televizi. Ta nabízí pořady a filmy plné brutality a násilí. I televizní zpravodajství rádo prezentuje negativní zprávy. Oblíbené jsou mezi mladými lidmi i počítačové hry; mezi nejoblíbenější patří bojové hry s prvky agrese.

1.2.2 Podmínky vzniku školního šikanování

Co se musí stát, že žák s doposud normálním chováním klidně přihlíží neadekvátnímu chování, které se děje na jeho spolužákově, a neupozorní na ně? Co ho vede k tomu, že se někdy i sám účastní napadání druhého?

Podmínkami vzniku se zabývá ve své knize *Bolest šikanování* Michal Kolář a poukazuje na tři hlavní negativní školní vlivy, které způsobují „zkrat“ a vyvolávají řetězovou reakci ústící k šikanování:

1) **Skupinová dynamika šikanování** - jde o síly, které vznikají ve vztazích mezi žáky v jejich skupinovém životě, jsou tedy přítomny v každé skupině - potenciál jejího vlivu na změnu jednotlivce i celé skupiny může sloužit dobru nebo být zneužit. V případě šikanování je vlivu skupinové dynamiky agresory nevědomě a nereflektovaně užito k destrukci svobody a vzájemných pozitivních vztahů ve skupině. Metody agresorů k získání moci, tlak skupinových norem, konformita a závislost na vůdci-významné součásti skupinové dynamiky šikanování, které podporují rozklad svědomí a zlom v chování skupiny i jednotlivců. (Kolář, 2005, s.79).

2) **Rizikové osobnostní charakteristiky protagonistů šikany** – nejvýznamnější rizikové faktory pro nastartování šikany představují osobnostní charakteristiky jejich iniciátorů a obětí a jejich vzájemný vztah. Někdy člověk může nabýt dojmu, že se mezi těmito protagonisty jedná o nějaký skrytý scénář vlastní spolupráce. Jako by jejich vzájemné chování a potřeby do sebe zapadaly. (Kolář, 2005, s.84).

3) **Nedostatky a poruchy prostředí** – někteří lidé mají geneticky podmíněnou vyšší pohotovost a průraznost povahy ke „znásilňování“ slabých. Z toho však nevyplývá, že se stanou automaticky iniciátory šikanování. Vývoj závisí na působení nejbližšího okolí a na jejich aktivní práci na sobě. Zda k šikanování dojde, závisí také na konstelaci skupiny a na „vyzbrojenosti“ pedagoga. Prostředí má také pro výskyt šikanování nepřehlédnutelný vliv. Pod prostředí můžeme zahrnout všechno, co agresory obklopuje.(škola, rodina, vztážná skupina, společnost). (Kolář, 2005, s.92)

1.3 Aktéři šikanování

1.3.1 Oběti

Podle různých průzkumů se oběťmi sice stávají z převážné části chlapci, ale zjistit přesnou charakteristiku obětí je obtížné, protože obětí se může stát v podstatě kdokoliv. Přesto mezi nimi existují určité rozdíly, podle kterých je dle některých autorů můžeme rozdělit do následujících skupin:

- 1) **Pasivní oběti** - jedná se o bojácné, opatrné a uzavřené děti, které jsou často fyzicky slabé a těžko si hledají přátele, nemají dostatek dovednosti a sebedůvěry, aby se dokázaly sami bránit.
- 2) **Provokující oběti** – schválně provokují a podněcují negativní reakce ostatních, pošklebují se a posmívají, ale pokud jim druzí oplácejí stejnou mincí, hned si stěžují.
- 3) **Účelové oběti** – takové děti si na sebe berou roli obětí, aby získaly uznání a popularitu, často hrají roli „třídního šaška“ nebo se připojují k výtržnickému chování, aby neměly problémy s přijetím do skupiny.
- 4) **Falešné oběti** – jedná se o děti, které si přehnaně stěžují na ostatní, obvykle se jejich chování zaměřuje na získání pozornosti.
- 5) **Útočníci-oběti** – některé děti jsou v některých situacích oběťmi, v jiných zase naopak útočníky.
- 6) **Útočníci** – děti pronásledují druhé bez zjevného důvodu, předpokládá se, že tyto děti převyšují mnohé své vrstevníky svou energií, fyzickou silou a sebedůvěrou.
- 7) **Úzkostliví útočníci** – jedná se o děti s nejnižší sebedůvěrou, obvykle mají rodinné nebo učební problémy, šikanováním se snaží kompenzovat snížené sebevědomí.(Bendl, 2003, s.42)

Často se oběťmi šikany stávají děti vyrůstající v rodině, která jim poskytuje přehnanou, úzkostlivou a ochrannou péči, kdy rodina neustále žije v obavách, aby se jejich dítěti něco nestalo. Dítě je tak přespříliš kontrolováno a tak se z něj stává nesamostatný

jedinec, bez schopnosti vlastního sebeprosazení. Znevýhodněné bývají i děti žijící v rodinném prostředí, které neodpovídá současnému socioekonomickému standartu - tyto děti např. nechodí oblékány podle módy.

Terčem šikanování se také stávají děti s psychickým handicapem - sníženým intelektem, mentální retardací, která se může projevit sociální neobratností a neobratností v projevech. Dalším rizikovým faktorem pro to, aby se dítě stalo obětí agresivního chování, je odlišnost ve vzhledu nebo projevu, např. obezita, porucha řeči, ale také barva pleti či etnický původ. Oběťmi se mohou stát i žáci, kteří jsou nadaní či nadprůměrně inteligentní s dobrým prospěchem.

Téměř vždy jsou však děti, které přitahují násilníky, citlivé, bojácné, lehce zranitelné, které neumí zakrývat svůj vlastní strach a neví si rady v zátěžových situacích. Jsou také méně zdatní než násilníci.

Typologie obětí, jak je uvádí Kolář:

1. „oběti „slabé“ s tělesným nebo psychickým handicapem
2. oběti „silné“ a nahodilé
3. oběti „deviantní“ a nekonformní
4. šikanování žáci s životním scénářem oběti

Dále rozlišujeme oběti, které nemají ani jednoho kamaráda a jsou zcela izolované, a oběti, které mají alespoň jeden pozitivní opěťovaný vztah.“ (Kolář, 2005, s.89)

1.3.2 Agresori

Jak vůbec můžeme přesně rozpoznat osobu agresora? Zcela jistě ho nelze přesně charakterizovat, protože se nám nabízí mnoho typů útočníků. Všechny však spojují určité společné rysy. Mezi hlavní znaky agresorova jednání patří snaha násilním ovládat ostatní, ať již manipulací, příkazy, vydíráním nebo psychickým či fyzickým nátlakem. K vybíjení svých negativních pocitů násilník používá agresi, čímž si uspokojuje svou vlastní potřebu

nadřazenosti - oběti jsou jeho chováním ve stavu neustálého stresu. Schází mu empatie a svědomí, agrese je jeho cílem.

Co se týká tělesné stránky, jedná se vesměs o jedince tělesně zdatné, kteří většinou ve fyzické síle převyšují oběť. Oproti nim také vykazují vyšší sebevědomí. Podle některých odborníků ale naopak část z agresorů trpí pocity méněcennosti.

Vysoký vliv na formování osobnosti agresora má i rodinné prostředí, ve kterém je vychováván. Násilník častěji než ostatní pochází z rodiny, kde převládá disciplinární, striktní výchova, která může položit základ touhy po moci. V rodinách agresorů se často preferují tresty, tělesné násilí, mnohdy i se znaky týrání. Tyto vzorce chování se následně promítají do osobnosti dítěte. Zejména chlapci přebírají a v podstatě napodobují chování, které vidí u svých otců. Nemaleý vliv k předpokládanému agresivnímu chování mají i genetické dispozice.

Podle Vágnerové lze tendenci k agresivitě vůči úzkostným, nejistým, přecitlivělým nebo sociálně neatraktivním jedincům vysvětlit pomocí mechanismu přenosu. „*Dítě takové vlastnosti odmítá, nechtělo by je mít a sklony k odmítavým projevům v sobě potlačuje. Přenos spočívá v tom, že to, co chce potlačit u sebe, trestá u jiných.*“ (Vágnerová, 1999, s.285). Dítě se vlastně snaží dokázat samo sobě, že ono takové není. (Bendl, 2003, s.45).

Jako osoby duchovně a mravně nezralé označuje Kolář osobnosti agresorů. Definuje tyto tři typy agresorů:

První typ

Hrubý, primitivní, impulzivní, se silným energetickým přetlakem, kázeňskými problémy-narušeným vztahem k autoritě, někdy zapojený do gangů páchajících trestnou činností.

Šikanuje masivně, tvrdě a nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost, používá šikanování cíleně k zastrašování ostatních.

Druhý typ

Velmi slušný, kultivovaný, narcisticky šlechtěný, sevřený, zvýšeně úzkostný, někdy se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu.

Násilí a mučení je rafinované, děje se spíše ve skrytu, bez přítomnosti svědků.

Třetí typ

„Srandista“, optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, výmluvný, nezřídká oblíbený a vlivný.

Šikanuje pro pobavení sebe i ostatních. Patrná snaha zdůraznit „humorné“ a „zábavné“ stránky. (Kolář, 2005, s. 86-87)

Australská psycholožka M. Fieldová kategorizuje útočníky následovně:

- 1) zlovolný, úskočný „mořský krokodýl“ - je mimořádně nebezpečný a nedá se mu důvěřovat: Když vás chytí, můžete se snažit utéct nebo se bránit, ale nemáte šanci.
- 2) ptáčci zpěváčci, co si hrají na dravce – tito jednájí bez zlého úmyslu, říkají věci jako: „Jenom jsme si dělali legraci,“ „Nechtěli jsme jí ublížit“, nebo „Jestli ti to vadí, můžeš jít pryč.“ Tohle jsou běžní, každodenní agresoři. (Fieldová, 2009, s. 42).

1.3.3 Přihlízející jako aktéři šikanování

Nebezpečí šikanování spočívá v tom, že není jen záležitost dvou hlavních aktérů - šikanovaného a šikanujícího, ale všech přítomných - přihlízejících. Z perspektivy pohledu na šikanování jako těžké onemocnění vztahů lze tuto skupinu charakterizovat jako skupinu jedinců s nedostatečnou nebo snižující se mírou občanské statečnosti, příp. lhostejnosti, s rozptýlenou zodpovědností.

Tlak skupiny a nedostatek podpory způsobí, že tato skupina přihlízejících se před šikanou cítí bezbranná. S ponižováním spolužáků sice nesouhlasí, ale neprojeví snahu zabránit útokům většinou z důvodu strachu, že by se něco podobného mohlo stát i jim. Obzvláště tomu je tak u pokročilejších stádií, kdy většina z členů skupiny jedná s ohledem na svůj vlastní prospěch. Někdy se i sama aktivně zapojí do šikanování.

2 ODHALENÍ A ŘEŠENÍ ŠIKANY

2.1 Odhalení šikany- varovné signály

K tomu, aby mohla být šikana mezi dětmi řešena, je nutné mít dostatečné praktické i teoretické znalosti, otevřené oči a schopnost přiznat si přítomnost šikany ve školním prostředí či jiném dětském kolektivu. Zkrátka - aby se dala šikana zvládnout, je třeba o ní vědět. V nejlepším případě se o ní pedagogický pracovník dozví přímo od šikanovaného dítěte, jeho rodiče či kamaráda, což se ale nestává příliš často. Velmi důležité je všimnout si varovných signálů-přímých a nepřímých znaků šikanování. Ne všechny jednotlivé znaky jsou samy o sobě příznakem šikany, ale se zvyšujícím se počtem příznaků se pravděpodobnost zvyšuje.

Mezi **přímé znaky** šikanování řadíme:

- nadávání a neustálé kritizování
- zesměšňování, vulgární a hrubé žertování na účet šikanovaného, posměšné poznámky
- ponižování, kritizování-výtky jsou pronášeny pohrdavým hlasem
- ignorování
- nátlak na dítě, aby odevzdával šikanovanému peníze, platil za něj apod.
- příkazy, které dostává dítě od spolužáků panovačným hlasem a jimž se podřizuje
- omezování svobody, poškozování a ničení oděvů a osobních věcí
- bití, jakékoliv tělesné napadání, rvačky, ze kterých se dítě snaží uniknout, rány, kopání, strkání, které oběť neoplácí
- nucení k požívání alkoholických nápojů, drog nebo nucení k sexuálním praktikám

Za **nepřímé znaky** můžeme považovat:

- dítě se cítí často nejisté a ustrašené v situacích, kdy se má projevit před třídou ve vyučování, obává se jít k tabuli

- když je učitelem žák napomínán, třída na to reaguje pozitivně a usiluje o jeho větší potrestání
- je zakřiknuté, straní se spolužáků, často bývá třídou zesměšňované, působí stísněně, nešťastně, má sklon k pláči
- o přestávkách bývá samo nebo se drží učitele, se kterým pak vstupuje do třídy
- při týmových sportech bývá šikanovaný vybírán do družstva jako poslední
- chybění přátel a kamarádů
- patrná ztráta zájmu o učení a zhoršení školní prospěchu
- často mu chybí pomůcky, mívá poškozené věci, oděv a odmítá jejich zničení a ztráty vysvětlit
- zvýšená absence, záškoláctví
- mívá odřeniny, modřiny, škrábance nebo řezné rány, jejichž původ nedovede uspokojivě vysvětlit
- u žáka se projevuje zhoršení zdravotního stavu-třes rukou, ranní nevolnosti, tiky

Kromě těchto varovných signálů, které pomáhají odhalit šikanu, lze ještě použít i jiné metody. Stanislav Bendl mezi další prostředky přispívající k odhalení existence šikany na školách zařazuje:

1) Rozhovor ve formě naslouchání – učitel v roli „vrby“ se stává diagnostickým a terapeutickým prostředkem zároveň. Důležité je, aby se žák měl ve škole komu svěřit, aby měl možnost za někým dospělým zajít a popovídat si o svých problémech. Na některých školách tuto funkci plní speciálně vyčleněný pracovník-školní psycholog, etoped, sociální pedagog.

2) Dotazník

depistážní dotazníky – typ dotazníku, který se speciálně zaměřuje na odhalování agresorů a obětí šikany, resp. potencialních agresorů a obětí šikany, jakož i dalších aktérů. Těchto dotazníků existuje celá řada.

sociometrické dotazníky - sociometrické metody se zaměřují na zjišťování sociálních vztahů ve skupinách, společenský status jednotlivce ve skupině. Mezi základní techniky patří sociometrický průzkum, který se zaměřuje na zjišťování názorů členů skupiny na své vlastní postavení ve skupině, dále na postavení ostatních členů podle skupinového mínění a konečně na vlastní vztahy k ostatním členům skupiny. Existuje celá řada variant sociometrického šetření. K nejznámějším standardizovaným sociometrickým dotazníkům patří SO-RA-D, pomocí něhož se získávají údaje o vztazích mezi žáky ve třídě a současně vzájemné osobností charakteristiky.

2.2 Úloha rodičů

Rodiče mohou také významnou měrou přispět k tomu, aby byl odhalen případ šikanování jejich dítěte. V malém procentu případů se stane, že se doma jejich dítě svěří samo. Děti si ale spíše své trápení nechávají dlouho sami pro sebe, bojí se se svým problémem svěřit a požádat o pomoc. Mnohdy z důvodu, protože mají strach, že by jim nikdo neuvěřil, nebo se obávají, že rodiče svým nevhodným způsobem řešení celou situaci ještě zhorší. Popřípadě se bojí pomsty ze strany agresora, proto trpí a doufá, že šikana ustane sama.

Pokud dítě o šikaně mluvit nechce, měli by být rodiče vnímaví a všimnout si případných změn v chování svého dítěte, které mohou signalizovat šikanu. Čím více následujících projevů se projeví, tím větší je možnost, že by dítě mohlo být šikanováno. Rodiče by měli věnovat pozornost zejména těmto příznakům:

- Za dítětem nepřichází domů spolužáci ani jiní kamarádi.
- Nemá kamaráda, s nímž by trávil volný čas, s nímž by si telefonovalo apod.
- Jiné děti ho nezvou na návštěvu, na společné výlety apod.

- Nerado chodí ráno do školy (změna je patrná zvláště u dětí, které školu dříve navštěvovaly rády).
- Ráno odkládá odchod z domova, případně je na něm možno pozorovat strach.
- Ztrácí chuť k jídlu.
- Nechodí do školy a ze školy nejkratší možnou cestou, případně střídá různé trasy, prosí o odvoz autem.
- Ze školy chodí domů hladové (agresoři mu možná berou svačinu nebo peníze na občerstvení).
- Usíná s pláčem, má neklidný spánek, křičí ze spaní, například „Nechte mě!“
- Ztrácí zájem o učení a schopnost soustředit se.
- Bývá doma smutné, či apatické nebo se objevují výkyvy nálad, někdy i náznaky, že přemýšlí o sebevraždě.
- Žádá opakovaně o peníze na svačiny apod., přičemž udává nevěrohodné důvody.
- Nápadně často hlásí ztrátu osobních věcí.
- Je neobvykle, nečekaně agresivní k sourozencům nebo k jiným dětem.
- Stěžuje si na neurčité bolesti břicha nebo hlavy, případně ráno zvrací, chce odvrátit povinnost jít do školy.
- Zdržuje se doma víc, než mělo dříve ve zvyku. (Vágnerová, 2009, s. 17-18).

Jestliže rodiče nabudou jistoty, že se s jejich dítětem něco děje, měli by se snažit získat jeho důvěru a pokusit se, aby se jim svěřilo. Pokud se tak stane, je důležité, aby byli schopni dítěti naslouchat a nezlehčovat situaci a brát ho vážně. Dát mu jasně najevo svou podporu a odhodlání celou záležitost řešit. To platí i pro situaci, že se dítě samo se svým trápením rodičům svěří. Z rozhovoru by měli zjistit podrobnosti o situaci – co, kdy a kde se odehrávalo, kdo další byl přítomen a společně vytipovat svědky, kterým dítě ještě důvěřuje.

Rodiče by měli přesvědčit své dítě, že šikanu je třeba řešit, protože nikdo nemá právo nikomu ubližovat. Velkou chybou je, pokud rodiče situaci zlehčí, podcení a dítě zesměšní. Tím situaci jen zhorší, což může vést až k psychickému zhroucení dítěte. Situace, ve které se

rodiče octli není jednoduchá ani pro ně a nahrává tomu, aby reagovali neadekvátně, zbrkle a nelogicky. Aby situaci ještě nezhoršili je potřeba zachovat si chladnou hlavu a obrátit se s pomocí v první řadě na školu.

Další pomoc mohou nabídnout i pomáhající organizace. Pokud škola odmítá spolupracovat při vyšetřování a nechce přijmout zodpovědnost za řešení, je možnost podat stížnost na postup České školní inspekci, zřizovateli školy nebo Policii ČR.

2.3 Postup při vyšetřování šikanování

Jelikož je každý případ šikany specifický, nabízí se otázka, zda lze vůbec stanovit jednotnou metodu vyšetřování. Nezbytné je umět rozpoznat rozdíl mezi počátečním a pokročilým stádiem šikanování, a to z důvodu způsobu vyšetřování, který se u každého stádia liší. U pokročilé šikany jsou kladeny daleko větší nároky na způsob, jakým je vyšetřování vedeno. Obtížněji se totiž hledají svědci, agresori bývají rafinovanější, snaží se je ovlivňovat. Problém s výpovědí může nastat i u samotné oběti, která ze strachu odmítne vypovídat. V této situaci je lepší požádat o pomoc odborné pracovníky.

2.3.1 Strategie u počáteční šikany

Při vyšetřování počáteční šikany Metodický pokyn č.j. 24 246/2008-6 ve čl. 6 doporučuje postup dle strategie první pomoci Michala Koláře, v těchto pěti krocích:

1. **Rozhovor s informátory a oběťmi:** Prvním krokem vyšetřování je rozhovor s informátory a oběťmi o vnějším obrazu šikanování.
2. **Nalezení vhodných svědků:** Ve spolupráci s informátory a oběťmi uděláme druhý, nesmírně důležitý krok. Vytipujeme členy skupiny, kteří budou ochotni pravdivě vypovídat.
3. **Individuální, případně i konfrontační rozhovory se svědky** (nikoliv konfrontace obětí a agresorů!): většinou postačí, když mluvíme s jednotlivými žáky. Vyskytnou-li se těžkosti, lze uskutečnit doplňující a zpřesňující rozhovory nebo konfrontaci dvou svědků. Chybou je společné vyšetřování svědků a agresorů a zásadní chybou je konfrontace obětí a agresorů.

4. **Zajištění ochrany obětem:** Pořadí čtvrtého kroku není pevně dáno. Někdy je totiž jasné hned na počátku, že je oběť v bezprostředním ohrožení, a je nutné ji bezodkladně bránit. Je to například tehdy, když nám informátor prozradil, že agresoři budou čekat na oběť před školou. U počátečních stádií šikanování nejsou většinou mimořádná bezpečnostní opatření zapotřebí. Vždy je však nutné, abychom zajistili tzv. *funkční pojistku bezpečnosti*. *Oběť se nesmí nikdy ponechat svému osudu.* (V některých mimořádných případech je nutné dlouhodobě uvolnit oběť ze školy nebo jí zajistit okamžitý přechod na jinou školu. To se však týká obvykle pouze pokročilých šikan).
5. **Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi:** Je to vždy *poslední* krok ve vyšetřování. Musíme být dobře připraveni, jinak je to ztráta času. Dokud neznáme vnější obraz šikanování a nemáme shromážděné důkazy, nemá smysl s agresory mluvit. Všecko zapřou a podezření vyvrátí nebo zpochybní. Hlavně však dostanou „echo“, že někdo „bonzoval“, což vede k „zametení stop“, a je reálné nebezpečí, že se agresoři pomstí podezřelým z „bonzování“. Hlavní význam rozhovoru spočívá v paralyzování jejich agrese vůči bližním! To znamená, že setkání slouží k tomu, abychom agresory okamžitě zastavili a ochránili jejich oběti, ale i *je samé* před následky jejich činů. Většinou se dá použít princip „přitlačení ke zdi“. Důležitost rozhovoru pro odhalování pravdy je většinou zanedbatelná. Pouze někdy ho lze využít pro doplnění a potvrzení informací, a to buď svalováním viny jednoho agresora na druhého, nebo konfrontací jejich výpovědí. Samotné výpovědi jsou spíše zajímavé svou bizarností a zaslepeností. Výjimkou je situace, kdy jde o *šikanu beze svědků* - ve skupině jsou jen agresoři a oběť. Zde je nutné využít všechny taktické prostředky k účinnému vyšetřování samotných agresorů. (Kolář, 2005, s.114-115).

Pětikroková strategie vyšetřování je univerzální, což znamená, že ji lze použít ve všech případech první pomoci. U běžných šikan jsou všechny kroky strategie nezbytné, žádný z nich nelze úplně vynechat. Pořadí je stálé, kromě čtvrtého kroku zaměřeného na zajištění ochrany obětem. Ten není pevný a lze ho podle potřeby měnit.

Úkolem strategie první pomoci je zmapování symptomů čili vnějšího obrazu šikanování. V praxi to znamená, že musíme nalézt odpovědi na následující otázky:

- Kdo je obětí?
- Kdo je agresorem, kolik je agresorů? Kdo z nich je iniciátor, kdo je aktivní účastník šikanování a kdo je obětí i agresorem?
- Co, kdy, kde a jak dělali agresori obětem?
- K jak závažným agresivním a manipulativním projevům došlo?
- Jak dlouho šikanování trvá?

Nejdůležitější je vypracování přehledu hlavních typů agresorů (iniciátorů, aktivních účastníků a agresorů, kteří jsou současně obětí). (Kolář, 2005, s. 113-114).

Pečlivé kroky správného postupu mapuje Říčan takto :

1. „Chránit zdroj informací, neprozradit ho.
2. Prozradit co nejméně o tom, co nám už je, a zejména co nám dosud není známo, nebo to nemůžeme dokázat.
3. Vyslechnout poškozeného, obviněného a svědky každého zvlášť a později jejich výpovědi konfrontovat.
4. Všechny výpovědi pečlivě zaznamenat.“

Říčan stejně jako Kolář upozorňuje na to, že metody, které má učitel k dispozici při vyšetřování šikany, se v podstatě neliší od některých metod policejního vyšetřovatele. Učitel sice postupuje šetrněji, laskavěji, ale principy jsou stejné. (Říčan, 1995, s. 51)

2.3.2 Postup ke zjištění pokročilého stádia

Pokročilá šikana vyžaduje následující postup:

1. Překonání šoku pedagogického pracovníka a bezprostřední ochrana oběti
2. Domluva pedagogických pracovníků na spolupráci a postupu vyšetřování
3. Zabránění domluvě agresorů na křivé výpovědi
4. Pokračující pomoc a podpora oběti
5. Nahlášení policii
6. Vlastní vyšetřování (Metodický pokyn č.j. 24 246/2008-6, čl. 6, odst.3)

Podle Michala Koláře vyšetřování pokročilých šikan vyžaduje vysoce odborné a psychologicky „tvrdší“ postupy, protože organizovaný odpor proti rozkrytí bývá mimořádně silný. Všichni nebo téměř všichni lžou a zapírají. Běžné jsou křivé výpovědi a falešní svědkové. Zde je nutné tvořivě používat metody z kriminalistického výslechu a speciální diagnostické metody, zaměřené na vztahy a postoje žáků a na ověřování pravdivosti výpovědí. (Kolář, 2005, s. 115-116).

2.4 Řešení případů šikany

2.4.1 Zásahy proti agresorům

Pokud je případ šikany vyšetřen a dojde k usvědčení agresora či agresorů, následuje fáze nápravy, kdy by škola měla navrhnout účinný postup pro všechny zúčastněné-agresory, oběti i ostatní žáky, kterých se šikana nějakým způsobem týkala. Každá škola si ve svém školním řádu může stanovit vlastní individuální způsoby řešení případů sociálně patologického jednání.

Doporučuje se pracovat s agresorem tak, aby byl schopen dodržovat oficiální normy a aby neopakoval své chování. V případě potřeby mu navrhnout či zprostředkovat péči pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče nebo jiných odborníků - klinických psychologů, psychoterapeutů nebo psychiatrů.

Důležitou zásadou při udílení postihu je to, že se odsuzuje šikana - čin, nikoliv samotný šikanující. V případě výchovných opatření by měl ředitel školy zvolit takové kroky, které se jeví v dané situaci jako nejvhodnější.

Individuální pohovory s rodiči agresorů a agresorem, který pochopí, že učitel jeho čin odsuzuje, jsou postačující u počáteční fáze šikany. Zejména u mladších dětí lze tímto pohovorem vzbudit empatii, kdy si dítě uvědomí, že svým jednáním způsobil oběti utrpení.

V pozdějších stádiích je potřeba uplatnit nátlak pomocí tzv. výchovné komise, která je složena z třídního učitele, výchovného poradce nebo školního metodika prevence, příp. dalších pedagogů.

Ta může uložit agresorům tyto výchovná opatření:

- napomenutí a důtka třídního učitele, důtka ředitele
- podmíněné vyloučení a vyloučení ze studia (netýká se ZŠ)
- snížená známka z chování
- převedení do jiné třídy

V mimořádných případech lze užít další opatření:

- „ředitel školy doporučí rodičům dobrovolné umístění dítěte do pobytového oddělení SVP, případně doporučí dobrovolný diagnostický pobyt žáka v místě příslušném diagnostickém ústavu.
- ředitel školy podá návrh orgánu sociálně právní ochrany dítěte k zahájení práce s rodinou, případně k zahájení řízení o nařízení předběžného opatření či ústavní výchovy s následným umístěním v diagnostickém ústavu.“ (Metodický pokyn č.24 246/2008-6, čl.7, odst. 4).

O zvolených nápravných opatřeních škola informuje všechny zúčastněné – rodiče agresora, rodiče oběti, ostatní rodiče „mlčící většiny“, třídu.

2.4.2 Pomoc obětem šikany

Během vyšetřování se obvykle dítěti, které se stalo obětí, nevěnuje dostatečná pozornost. Pro toto dítě je vyšetřování velmi nepříjemné, někdy dokonce může dojít k dalšímu ohrožení jeho psychického zdraví. Pokud rodiče pozorují na svém dítěti známky psychického poškození, měli by vyhledat co nejrychleji psychologickou či psychoterapeutickou pomoc. Při této pomoci dochází k zaměření se na dosažení změn v myšlení a chování postiženého dítěte a na to, aby dítě získalo sebedůvěru a sebevědomí.

Dítě by si mělo být vědomo, že i přesto, že se v něčem odlišuje od ostatních, nemá se za co stydět. Psychologové doporučují např. techniku „hraní rolí“, kdy dochází k nácviku jednání v různých situacích. Další možností je trénink asertivity (zdravého sebeprosazování), který spočívá v tom, že člověk nemusí vždycky umět vysvětlit a obhájit své jednání, může připustit své chyby a neztratit přitom sebevědomí.

Podle Koláře bezpečnost oběti ve škole může být posílena některým z následujících způsobů:

- „setkáváním pedagoga s loajálními informátory,
- stanovením ochránců oběti (ze třídy nebo z vyšších ročníků),
- intenzivním sledováním dané situace včetně docházky oběti,
- zprostředkováním péče v odborném zařízení a udržováním kontaktu s jeho pracovníkem,
- vytvořením „horké linky“ s rodiči“ (Kolář, 1997, s.104)

2.4.3 Oznámení o potrestání před třídou

I zdánlivě nezúčastnění spolužáci - „mlčící většina“ by měla být také seznámena s výsledky vyšetřování. Při pohovoru se třídou je účinné vyvolat atmosféru soucitu se šikanovaným dítětem pomocí diskuse o tom, „jak by mi bylo, kdyby se to stalo mně“. Děti jsou pak schopny více soucítit s trpícími. Jednat s celou třídou je dobré zejména tehdy, když velká část dětí pouze pasivně přihlížela týrání nebo se aktivně podílela na šikaně. Ředitel by měl oznámit třídě, jak budou viníci potrestáni, a všem vysvětlit pravidla, která budou v budoucnu platit a která budou také důsledně kontrolována.

Bývá také doporučováno, aby třída po skončení vyšetřování prošla odpovídajícím intervenčním programem. Tyto programy jsou většinou v nabídkách středisek výchovné péče, pedagogicko-psychologických poraden či center primární prevence. Základním cílem programu je zmapování vztahů ve třídě, posilování tolerance mezi žáky a rozvíjení sociální dovednosti u dětí. Jsou vedeny odbornými pracovníky, kteří zprostředkovávají vícečetná setkání celého třídního kolektivu v době vyučování, a to buď v prostorách školy, nebo v odborném zařízení.

3 DŮSLEDKY ŠIKANOVÁNÍ

3.1 Kazuistika šikanovaného žáka

V následující části je popsán případ chlapce z 8. třídy, který se stal obětí šikany ze strany spolužáků. Tento žák byl v péči dětského psychiatra pro poruchu chování, jeho stav se pomocí psychiatrické léčby dařilo kompenzovat. Pouze ve škole nezvládal své chování korigovat. Selhával ve svém jednání, když se nechával vyprovokovat spolužáky, kterými byl opakovaně slovně napadán – docházelo k psychické šikaně.

Škola odmítala tuto situaci řešit, popřela, že by se jednalo ze strany spolužáků o šikanu. Přisuzovala veškerou vinu žákovi a jeho impulzivnímu chování, nesnažila se pochopit příčinu jeho chování. Situace byla zvládnuta školou až poté, co se chlapec pokusil o sebevraždu – tehdy byla škola požádána dětským psychiatrem o pomoc při řešení vzniklé situace. Následující údaje mi byly poskytnuty dětským psychiatrem, u kterého byl hoch v péči. Jméno žáka, název školy a ostatní osobní údaje s ohledem na ochranu osobních dat byly záměrně vynechány.

Ze záznamu zdravotní dokumentace dětského psychiatra:

Jedná se o čtrnáctiletého chlapce, žáka 8. třídy speciální školy pro postižené děti. Od jednoho roku navštěvoval denní RHB stacionář, adaptace bez problémů, od 6 do 7 let pak logopedickou MŠ, zde adaptace taktéž bez problémů. Odklad základní školní docházky pro nezralost na doporučení psychologa.

Chlapec pochází z rozvedeného manželství, rozvod rodičů v r. 1992 ze strany otce, který si našel jinou partnerku. Od rozvodu kontakt otce s chlapcem minimální, cca dvakrát do roka. Matka žije sama se synem ve státním bytě 1+1.

Je veden v pedopsychiatrické ambulanci od r. 2000 pro organickou poruchu osobnosti a chování, poruchu přízpůsobení, která je kompenzována, a pro stp rozpadu rodiny rozvodem. Intelektově je nadprůměrný, respektuje některé autority, sociálně a emočně umí korigovat své chování. V pubescenci došlo ke zhoršení chování, selhání ve škole, objevily se vztahové

problémy. Ve škole selektivně impulzivita, nezdrženlivost, vulgarismy, opoziční ve vztahu ke škole, kantorům.

8.2.2008

Chování je t.č. problémové, nezvládá poměry ve třídě. V jiném prostředí pacient zvládá běžnou zátěž, mimo školu na veřejnosti se nepere, hrubě nenadává, problémy má jen ve škole.

Th: Doporučeno pacientovi kontaktovat školního psychologa, nácvik nových komunikačních dovedností, vhodná medikace k redukci impulzivity a agresivity. Vyžaduje zvýšenou péči spojenou s dohledem.

28.2.2008

Dle matky i pacienta se chování zlepšilo, ve škole individuální plán výuky, došlo ke zklidnění, není již taková impulzivita a nezdrženlivost. Upravily se vztahy jak s učiteli, tak i s dětmi v kolektivu. Snaží se kontrolovat, naučil se „únikové manévry“, odejde ze situace. V jiném prostředí zvládá běžnou zátěž, na veřejnosti hrubě nenadává, nepere se. Bere doporučenou medikaci, je rád, že se zlepšil, ale připouští ještě vulgární slovník. Psychologa odmítá.

Th: medikace, vyžaduje ještě zvýšenou péči spojenou s dohledem. Matka poučena o dalším postupu.

15.8.2008

Chování ve škole se zlepšilo, podstatně méně konfliktů. Snaží se kontrolovat, používá „únikové manévry“, odejde ze situace. Přestal vracet provokace, když se děti postavily na jeho stranu v případě, kdy byl napadán jinými spolužáky. Medikaci přes prázdniny vysadil. Na veřejnosti chování bez problémů. Koriguje i slovník, je rád, že se zlepšil.

Th: na školní rok doporučena medikace, nadále zvýšená péče s dohledem.

1.11.2008

Chování ve škole dlouhodobě dobré, nenechá se vyprovokovat k nežádoucím reakcím, konfliktů je proto podstatně méně. Ti, co mu ubližovali a byli příčinou jeho problémů

a impulzivitu, jsou dnes řešeni před výchovnou komisí. Ve třídě má polovinu žáků na své straně. Je rád, že se už mění pohled na něj. Prospěch se zlepšil. Chtěl by snížit medikaci.

Th: snížena medikace, nadále zvýšená péče s dohledem

6.12.2008

Před 3 dny ve škole hrubě slovně napaden starším spolužákem. Ten se mu posmíval před celou třídou, že je krypl atd., tak se pacient neudržel, protože celá třída byla ticho, a utekl v rozrušení domů. Cestou přemýšlel, že je k ničemu, že je tady zbytečně, že se zabije. Chtěl skočit pod autobus, neudělal to kvůli řidiči. Doma se chtěl podřezat nožem. Matce a kamarádce napsal SMS. Kamarádka přijela i s její matkou a situaci zvládl. Ve škole dosud nebyl, neví jak ho tam přijmou. Nechce se nechat vyprovokovat, ale už má pocit, že to nezvládne. Doufá, že spolužáka někdo usměrní a ten mu dá pokoj.

Th: ponechán v domácím léčení do konce týdne, vydáno vyjádření pro školu (viz.níže). Nasazena medikace.

Vyjádření psychiatra zaslané škole:

Dovoluji si Vás požádat o pomoc vedení školy pro mého pacienta (jméno vynecháno), o razantní řešení vzniklé situace. Dle dostupných informací o vztahových problémech s vybranými jedinci ve třídě, které mám sice jednostranně, ale dlouhodobě, se mi jeví, že se jedná dlouhodobě neřešenou psychickou šikanu ve třídě ve vztahu k mému pacientovi. V současnosti bohužel tento stav vedl k reálně hrozícímu sebevražednému jednání pacienta po opětovném nevybíraném slovním útoku ve třídě. Je skutečně velkým štěstím, že v dané chvíli, kdy můj pacient oprávněně dekompenzoval, protože nenacházel oporu ve třídě, měl svoji matku, spolužačku a její maminku u sebe a situaci nakonec zvládl.

Dle mého je nutno velice urgentně a razantně řešit problémové agresory. Matka je v této situaci oprávněna podat event. trestní oznámení na agresora. Protože není v mé kompetenci hodnotit celou situaci ve škole, dovoluji si Vás touto cestou upozornit na závažnost celé situace, pomoc při jejím řešení a také při začlenění mého pacienta do kolektivu třídy.

Pacienta dlouhodobě vedu k tomu, aby se nenechával vyprovokovat, aby neútočil, nicméně to bylo okolím zřejmě nesprávně chápáno jako „přiznání viny“ a jakákoliv obrana z jeho strany pak hodnocena jako porucha chování.

Nicméně děkuji za vstřícný postoj při umožnění individuální výuky mého pacienta.

8.1.2009

Pacient je kompenzován, spokojen, ve škole došlo k řešení situace. Uklidnil se, nemyslí na sebevraždu, klidně spí. S agresorem již není v kontaktu. Matka je stanovena osobním asistentem. Situace ve škole se celkově uklidnila.

Th: nadále medikace, kontrola v únoru, kdy bude ukončena terapie

4.2.2009

Nyní již plně kompenzován, je spokojen. Matka funguje v roli osobního asistenta, přítomna pouze o přestávkách. Ta postupně pozoruje zlepšení vztahů třídy k synovi. Ustaly provokace, chlapec se také více kontroluje, není vulgární. Dokáže s ostatními vstřícně mluvit. Snaží se zlepšit se.

Th: snížení terapie až k postupnému vysazení

3.2 Následky šikanování u oběti

Oběť může zranit jakákoliv forma šikanování. Může mu poškodit jak fyzické, tak i psychické zdraví. O velikosti následků rozhoduje jak osobnost dítěte, postoj školy k případu, tak i podpora rodiny a reakce bezprostředního okolí. Důležitá je skutečnost, aby byla oběti v průběhu vyšetřování věnována dostatečná pozornost a nedošlo u ní k podlomení i už tak narušeného psychického zdraví. Vliv na tom, jak závažné může být postižení, má i to, zda bylo šikanování dlouhodobé či krátkodobé, kdy prvně jmenované může zanechat celoživotní psychické následky.

Dítě, které je šikanováno, žije v neustálém psychickém stresu a strachu z dalšího ubližování, trpí neurózami a psychosomatickými obtížemi. Tyto stavy mají dopad na snížení sebevědomí, v důsledku čehož dítě přestává důvěřovat ostatním, je přehnaně citlivé nebo naopak silně kritické, odmítá nejen ostatní, ale opovrhuje i samo sebou. Potíže mohou

přerůst až do trvalé deprese, která se projeví např. poruchami usínání, nočními můrami, nechutenstvím, zvracením, bolestmi břicha.

Fieldová shrnula obtíže, kterými mohou oběti trpět do těchto bodů:

- odmítání školy a školní fobie – děti, které zažily šikanu se vyhýbají škole
- stydlivost a sociální fobie – oběti omezují společenské kontakty s vrstevníky
- posttraumatická stresová porucha – některé oběti prožijí životu nebezpečnou situaci, v níž se cítí vystaveny skutečnému nebo domnělému ohrožení, zneužití či vážnému zranění. Nepříjemné vzpomínky mohou znovuprožívat ve formě nočních děsů, může být ovlivněna schopnost soustředění a paměť.
- naučená bezmoc – některé šikanované děti se cítí zrazené dospělými, kteří je nechraňují. Pokaždé, když nanovo dojde k šikaně, se cítí bezmocnější, protože se neumějí účinně bránit.
- deprese, sebevražedné sklony, sebevražda, vražda - šikana může vést k sebezničujícím a sebepoškozujícím myšlenkám a činům, dokonce i k sebevraždě. (Fieldová, 2009, s. 70-71).

Další zajímavé pohledy na důsledky pro oběti podává Bendl:

- dnešní oběti jako budoucí pachatelé násilí – dítě, které je obětí násilí, se stává v dospívání a v dospělosti s vyšší pravděpodobností pachatelem násilí.
- náchylnost obětí šikany k neetickému chování – šikanovaní žáci jsou více náchylní k neetickému chování než ti žáci, kteří nejsou obětí šikany.
- kumulovaný efekt - šikanování má většinou pro oběť zpevňující dopad v tom, že utvrzuje oběť v tom, že je k ničemu a zaslouží si, že jí druzí ubližují. (Bendl, 2003, s.38).

3.3 Důsledky šikanování pro agresory, trestní postížitelnost

Následky šikanování mohou mít pro násilníky dvojí podobu. Jednak u nich mohou podobně jako u oběti nastat psychické problémy, a to zejména v souvislosti s pocitem prohry, a tím, že se od nich odvracejí kamarádi a spolužáci. Mohou trpět pocity úzkostí, mívají deprese až sebevražedné myšlenky, které je mohou provázet i pozdějším životem. Často bývají i vztahové problémy, v důsledku toho se stávají členy různých pochybných part a v dospělosti mají daleko více konfliktů se zákonem než ostatní.

Dalším důsledkem pro šikanujícího žáka je jeho potrestání v případě, že mu je vina prokázána. Mimo výchovných opatření ze strany školy může jeho jednání přerůst v některých závažných případech až do trestné činnosti. Šikana sama o sobě není protiprávním jednáním nebo trestním činem. Trestní zákoník č. 40/2009 školní násilí, šikanu klasifikuje jako:

Ublížení na zdraví (§146) – Kdo jinému úmyslně ublíží na zdraví bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až tři léta.

Za tento trestný čin může být agresor odsouzen v případě, že např. zbije dítě tak, že nemůže chodit do školy.

Omezování osobní svobody (§171) – Kdo jinému bez oprávnění brání užívat osobní svobody, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta.

V tomto případě násilník brání spolužákovi ve volném pohybu - zavírá ho na záchodě, přivazuje jej atp.

Loupež (§ 173) – Kdo proti jinému užije násilí nebo pohrůžky bezprostředního násilí v úmyslu zmocnit se cizí věci, bude potrestán odnětím svobody na dvě léta až deset let.

Útočník např. násilně vymáhá peníze, věci.

Vydírání (§ 175) – Kdo jinému násilím, pohrůžkou násilí nebo pohrůžkou jiné těžké újmy nutí, aby něco konal, opominul nebo trpěl, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až čtyři léta nebo peněžitým trestem.

Jedná se o případy, kdy je dítě donuceno, aby udělalo něco, co samo nechce, nebo musí přinést peníze atd.

Útisk (§ 177) – Kdo jiného nutí, zneužívaje jeho tísně nebo závislosti, aby něco konal, opominul nebo trpěl, bude potrestán odnětím svobody až na jeden rok nebo zákazem činnosti.

Jde o situaci, kdy násilník bezprostředně nenapadá svou oběť, ale využívá toho, že se ho oběť v důsledku jeho předchozího jednání bojí. Oběť pak jedná pod strachem -automaticky odevzdává svačiny, provádí drobné krádeže ve prospěch agresora..

Krádež (§ 205) – Kdo si přisvojí cizí věc tím, že se jí zmocní..... bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta, zákazem činnosti nebo propadnutím věci nebo jiné majetkové hodnoty.

Škoda na cizím majetku musí být nikoliv nepatrná, musí být způsobena vloupáním, pachatel odcizí věc, kterou má jiná osoba při sobě, nebo se pokusí odcizenou věc uschovat násilí.

Poškození cizí věci (§ 228) – Kdo zničí, poškodí nebo učiní neupotřebitelnou cizí věc a způsobí tak na cizím majetku škodu nikoli nepatrnou, bude potrestán odnětím svobody až na jeden rok, zákazem činnosti nebo propadnutím věci nebo jiné majetkové hodnoty.

Nebezpečné vyhrožování (§ 353) – Kdo jinému vyhrožuje usmrcením, těžkou újmou na zdraví nebo jinou těžkou újmou takovým způsobem, že to může vzbudit důvodnou obavu, bude potrestán odnětím svobody až na jeden rok nebo zákazem činnosti.

Tento trestný čin může být spáchán tehdy, pokud se násilník snaží v průběhu vyšetřování zastrašovat oběť.

Vyhrožování nemusí být vždy trestním činem, záleží na konkrétní situaci a okolnostech, obecně se jedná o přešupek, který je popsán v přešupkovém zákoně.

4 PREVENCE ŠIKANY NA ŠKOLÁCH

4.1 Úloha školy

V rámci prevence šikanování má každá škola usilovat o vytvoření bezpečného, respektujícího a spolupracujícího prostředí, podporovat vznik pozitivních vztahů mezi žáky a mezi žáky a učiteli. Za systémové aktivity v oblasti prevence odpovídá ředitel školy. Jeho náplní je zejména seznámit žáky a pedagogické pracovníky s negativními důsledky šikanování a nebezpečí podceňování počátečních projevů šikanování. V souladu s pracovním řádem zabezpečuje dohled pedagogů nad žáky ve škole a v prostorách, kde by mohlo k šikaně docházet. Zajišťuje potřebnou literaturu k této problematice, vzdělávání pedagogů a školního metodika prevence v této problematice.

K základním dokumentům, kterými se škola řídí při prevenci a řešení případů šikany, patří následující:

- Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení č.j. 24 246/2008-6
- Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže ve školách a školských zařízeních č.j. 20 006/2007-51
- Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních.

4.1.1 Minimální preventivní program

Každá škola si vytváří vlastní Program proti šikanování. Ten je součástí Minimálního preventivního programu, což je hlavní dokument, který upravuje proces zavedení prevence na škole. S ním by měli být všichni pedagogičtí pracovníci nejen seznámeni, ale měli by se i aktivně podílet na jeho tvorbě a realizaci.

Tento dokument se zaměřuje na výchovu žáků ke zdravému životnímu stylu, na jejich osobnostní a sociální rozvoj a rozvoj jejich sociálně komunikativních dovedností. Cílem programu je vytvořit ve škole bezpečné, respektující a spolupracující prostředí. Minimální

preventivní program je založen na podpoře vlastní aktivity žáků, pestrosti forem preventivní práce s žáky, zapojení celého pedagogického sboru školy a spolupráci se zákonnými zástupci žáků školy.

Jeho hlavní součástí je i krizový plán, který eliminuje či minimalizuje škody v případě, že k šikanování ve školním prostředí dojde. Každý krizový plán by pak měl obsahovat dvě varianty způsobů řešení. V prvním případě se jedná o situace, která škola sama zvládne řešit – postupy pro počáteční stádia šikanování. V další variantě jsou postupy řešení, kdy škola potřebuje pomoc specializovaných institucí a policie – pokročilá a nestandardní šikana.

V příloze č.1 dokládám Minimální preventivní program ZŠ Hodonín, Očovská. Na této škole je realizováno několik projektů k prevenci šikany a v rámci primární prevence jsou žáci seznamováni s tématy násilí pravidelně v hodinách výuky. Systém prevence v rámci jednotlivých předmětů je součástí jejich Minimálního preventivního programu.

4.1.2 Školní metodik prevence

K jedné z povinností ředitele školy patří zajistit podmínky pro předcházení vzniku sociálně patologických jevů se zaměřením na primární prevenci. K tomuto účelu jmenuje školního metodika prevence. Jelikož jsou povinnosti vyplývající z této funkce náročné na znalost problematiky prevence a řešení patologických jevů, měl by metodika prevence vykonávat pedagogický pracovník s odbornými předpoklady a se zájmem o tuto problematiku. Ten by měl být, v rámci správně vedené prevence, schopen vytvořit pozitivní psychickou a sociální atmosféru ve škole a tím tak předcházet výskytu soc. patologických jevů nebo jejich výskyt omezit na minimum.

Ve skutečnosti má stále ještě dnes na mnoha školách funkce školního metodika spíše formální charakter. Určený pedagog je metodikem spíše z důvodu, „aby bylo povinnosti učiněno zadost“. Povzbuzující je však fakt, že pedagogům majícím zájem o problematiku šikany, je v dnešní době nabízeno dostatečné množství kurzů, přednášek a seminářů k prevenci a řešení šikanování. Možnost dalšího vzdělávání nabízejí i některé vysoké školy.

Standardní činnosti školního metodika prevence upravuje vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských zařízeních ze dne 9. února 2005

ve své příloze č. 3, článku II. Školní metodik prevence vykonává činnosti metodické, koordinační, informační a poradenské. Mezi jeho standardní činnosti patří koordinace a kontrola realizace Minimálního preventivního programu.

Hlavní metodické a koordinační činnosti:

- koordinuje tvorbu a kontroluje realizaci preventivního programu školy
- metodicky vede učitele školy v oblasti prevence sociálně patologických jevů (vyhledává problémové projevy chování, preventivně pracuje s třídními kolektivy apod.) a koordinuje jejich další vzdělávání
- koordinuje spolupráci školy s orgány státní správy a samosprávy, které mají v kompetenci problematiku prevence sociálně patologických jevů, s metodikem preventivních aktivit v pedagogicko-psychologické poradně a s odbornými pracovišti (poradenskými, terapeutickými, preventivními, krizovými a dalšími zařízeními a institucemi), které působí v oblasti prevence sociálně patologických jevů.

K informačním činnostem patří:

- zajišťování a předávání odborných informací o problematice sociálně patologických jevů, o nabídkách programů a projektů, o metodách a formách specifické primární prevence pedagogům školy.
- prezentace výsledků preventivní práce školy, získávání nových odborných informací a zkušeností.
- vedení a průběžné aktualizování databáze spolupracovníků školy pro oblast prevence sociálně patologických jevů (orgány státní správy a samosprávy, střediska výchovné péče, pedagogicko-psychologické poradny, zdravotnická zařízení, policie, orgány sociální péče, nestátní organizace působící v oblasti prevence atd.).

V rámci poradenské činnosti se zaměřuje zejména na:

- vyhledávání a orientační šetření žáků s rizikem či projevy sociálně nežádoucího chování; poskytování poradenských služeb těmto žákům a jejich zákonným zástupcům, případně zajišťování péče odpovídajícího odborného pracoviště (ve spolupráci s třídními učiteli).
- spolupráci s třídními učiteli při zachycování varovných signálů spojených s možností rozvoje sociálně patologických jevů u jednotlivých žáků a tříd.

4.2 Spolupráce školy se specializovanými institucemi

4.2.1 Ze zákona pomáhající instituce

Při předcházení případům šikany nebo jejich řešení škola spolupracuje s i institucemi a orgány, které se tímto patologickým jevem zabývají. Mezi instituce patřící do resortu školství lze řadit hlavně pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče a speciálně pedagogická centra.

Pedagogicko-psychologické poradny - jsou zřízeny v každém regionu ČR. Jejich poradenské služby jsou zaměřeny na děti školního věku, zabývají se mimo jiné výchovnými problémy a konflikty ve vztazích mezi vrstevníky a také šikanou. Prostřednictvím metodika prevence zajišťuje prevenci sociálně-patologických jevů, realizaci preventivních opatření a koordinaci školních metodiků prevence.

Střediska výchovné péče - poskytují bezplatné diagnostické, preventivně-výchovné a poradenské služby dětem a mládeži, jejich rodičům i pedagogům. Zaměřují se na prevenci a řešení výchovných problémů a negativních jevů, tedy i šikany, v životě dětí a mládeže. Při podezření na šikanu nebo při samotném řešení jejich případů pracují střediska jak s přímými účastníky šikanování, tak i s třídními kolektivy, v nichž pomáhají utvářet nové, zdravější vztahy. Rodičům a pedagogům pak poskytují pomoc, poradenství a odborné a metodické konzultace v této problematice.

Speciálně-pedagogická centra – vykonávají speciální pedagogickou a psychologickou diagnostiku a poskytují poradenské služby se zaměřením na pomoc při řešení problémů ve

vzdělávání, v psychickém a sociálním vývoji žáků se zdravotním postižením nebo zdravotním znevýhodněním.

K další instituci, na niž se škola v případě potřeby obrací, patří **Orgán sociálně-právní ochrany dětí a mládeže (OSPOD)**. Jeho sociální pracovníci a kurátoři řeší výchovné problémy dětí a mladistvých, zejména v souvislosti s trestnou činností. Kurátor má ze zákona povinnost chránit zájmy dětí. Může nabídnout možnosti řešení, včetně kontaktů na další odborníky, terapii sám neprovádí. Ředitel školy oznamuje OSPOD skutečnosti, které ohrožují bezpečí a zdraví žáka.

Z resortu zdravotnictví poskytují odbornou pomoc **dětské psychologové a psychiatři, pediatři a odborní lékaři, dále zařízení pro odbornou poradenskou a terapeutickou péči**. Dítě, které se stalo obětí šikany a jehož problémy nelze zvládnout ambulantně, může být hospitalizováno v **dětské psychiatrické léčebně**. V léčebnách se dítěti věnují psychiatři, psychologové a pedagogové.

Na Policii ČR se obrací vedení školy v závažnějších případech šikany nebo při podezření, že toto jednání naplnilo skutkovou podstatu trestného činu.

4.2.2 Ostatní organizace zabývající se šikanou

Problematice šikany a násilí se věnují také různé neziskové organizace a občanské sdružení. Mezi nejznámější patří:

Občanské sdružení Společenství proti šikaně - dobrovolné humanitární sdružení, v němž pracují odborníci se zaměřením na problematiku šikany. Cílem sdružení je pomoc obětem šikany a prevence tohoto závažného celospolečenského problému.

Sdružení Linka bezpečí – toto sdružení bylo založeno za účelem pomoci dětem a mladým lidem v jejich obtížných životních situacích, při jejich každodenních starostech a problémech. Jejím posláním je poskytovat těmto lidem telefonickou krizovou pomoc a poradenství. Linka bezpečí je v provozu 24 hodin denně po celý rok a je dostupná z celé České republiky zdarma.

Bílý kruh bezpečí – sdružení, jehož posláním je poskytovat bezprostřední, bezplatnou, odbornou a diskrétní pomoc obětem a svědkům trestných činů, včetně morální a emocionální podpory.

Amnesty International – dobrovolné sdružení, které usiluje o dodržování lidských práv po celém světě.

Nadace O2 – nestátní nezisková organizace, jejíž prioritou je snaha o systémové řešení problematiky šikany na českých školách.

4.3 Preventivní programy

V posledních letech došlo k pozitivnímu posunu v informovanosti škol k problematice šikany a možnostech její prevence. Velkým přínosem je to, že pedagogičtí pracovníci mají v dnešní době možnost absolvovat kurzy, semináře a přednášky různých institucí k tomuto tématu a tím pak následně preventivně působit na své žáky. Za nejefektivnější ze způsobů jak zabránit šikaně, se totiž považuje samotná prevence šikany.

V souvislosti s tím vznikly v naší republice preventivní programy určené pro žáky škol, které měly za cíl prevenci tohoto sociálně patologického jevu. Mezi nejznámější patří dva projekty, které proběhly téměř současně v letech 2005-2008 – „Minimalizace šikany“ a „Projekt CHIPS“, do kterých se zapojily školy v celé ČR. Prevencí násilí se zabývají projekty „Silní bez násilí“ a na Slovensku uskutečněný program „Toleranci proti násilí“.

Minimalizace šikany – jedná se o celostátní projekt, který byl realizován Nadací O2 a občanským sdružením AISIS, odborným garantem je náš přední odborník na šikanu, etoped a psychoterapeut, dr. Kolář Michal. Tříletá celostátní pilotní fáze projektu byla představena v roce 2005 a uzavřela se v roce 2007. Do vzdělávacího programu se zapojilo 205 pracovníků ze 17 pilotních škol. Pod vedením dr. Koláře byl vyškolen 12 členný tým, jehož účastníci se během 4 vzdělávacích modulů ve formě dílen zaměřili na téma bezpečného klimatu ve škole, kulturu otevřené komunikace, na účinné a bezpečné řešení počátečních

a pokročilých šikan a na vytvoření vlastního speciálního programu proti šikanování. Školy, které prošly vzdělávacím programem MIŠ, dokázaly snížit frekvenci šikany.

Hlavním cílem a posláním projektu je tedy ukázat cestu, jak účinně snížit výskyt šikany na škole a předat pedagogické veřejnosti ověřené nástroje a postupy pro práci se šikanou. Dalším záměrem je nabídnout program proti šikanování a vytvořit podmínky k jeho zavádění na školách v celé ČR.

Snahou Nadace O2 je i nadále šířit program Minimalizace šikany na další školy a otevírat veřejnou diskuzi ve společnosti na téma šikana na školách. Od srpna 2007 funguje na webových stránkách projektu internetová poradna.

projekt CHIPS – mezinárodní projekt vrstevnické podpory financovaný z prostředků EU, byl v ČR realizován Sdružením Linka bezpečí za podpory MŠMT, vedoucím projektu je PhDr. Alena Plšková. Z ostatních států na něm participují Slovenská republika a Polsko. V letech 2006-2008 se projektu zúčastnilo v ČR pět škol s celkem asi 2000 žáky. Jeho hlavním cílem bylo pomoci při řešení výskytu sociálně-patologických jevů na škole, při rozvoji a zlepšení vrstevnických vztahů a celkového klimatu v prostředí školy.

Projekt byl založen na pomoci dětí mezi sebou. S řešením problémů, které trápí žáky (šikana, vztahy mezi žáky a pedagogy atd.), jim pomáhali vrstevníci – tzv. „pozorovatelé“. Ti byli vyškoleni k tomu, aby byli schopni zvládnout řešit problémy vlastními silami. Zároveň se také naučili rozlišovat, které problémy jsou schopni zvládnout sami a se kterými se již musí o pomoc obrátit na supervizora projektu nebo na některou z institucí k tomu určenou. Projekt se setkal s kladným přijetím jak mezi žáky, tak i pedagogy a na většině škol se díky němu zlepšila celková atmosféra.

Pozitivním zjištěním je, že projekt nezanikl a od března 2010 opět pokračuje pod gescí MŠMT a Vzdělávacího institutu ochrany dětí. Projekt s názvem „Řešení vrstevnických vztahů“ má být ukončen v roce 2013 a během následujících tří let se ho zúčastní 31 škol s celkem asi 18 000 žáky.

mezinárodní projekt Silní bez násilí – ZŠ Gajdošova Brno ve spolupráci s občanským sdružením Trialog ověřují v ČR tento mezinárodní projekt podporovaný Evropskou komisí. Jeho základní myšlenkou je prostřednictvím zážitkových technik, modelových situací, hudby a tance posílit sebevědomí dětí, dodat jim odvalu a případně vzor pro řešení násilí a šikany v jejich bezprostředním okolí. Děti se zapojí do přípravy muzikálu Streetlight.

Jedná se o program primární prevence, který je zaměřen nejen na oběť a agresora šikany, ale především na nečinně přihlížející většinu. V rámci mezinárodního projektu Silní bez násilí, proběhla dne 23. ledna 2009 v Brně mezinárodní konference na téma prevence násilí a šikany mezi dětmi.

program Tolerancí proti násilí – tento projekt byl realizován na Slovensku v alternativní humanistické škole, jako reakce na průzkum provedený v letech 1996 až 1998, jehož výsledky poukázaly na vysoké procento násilných projevů chování mezi žáky plodících terorizování, agresi a šikanu u dětí. Základním cílem tohoto programu bylo názorně, zážitkovou formou ukázat dětem, že lidé, kteří se od většiny nějakým způsobem odlišují, nejsou méně hodnotní a tím poukázat na důležitost tolerance a vzájemné snášenlivosti. Dále byl program zaměřen na schopnost dětí efektivně a adekvátně řešit konflikty.

Žáci se zamýšleli nad rozličnými formami násilí mezi lidmi, učili se ovládat své city, zvládat konflikty neagresivním způsobem, formovat zdravé sebevědomí a chápat postoje a názory jiných lidí. Program proběhl v třech modulech a výsledkem bylo pozoruhodné snížení násilí a konfliktů ve škole a také pozitivní rozvoj osobnostních vlastností žáků.

5 PRŮZKUM POSTOJE PEDAGOGICKÝCH PRACOVNÍKŮ ZÁKLADNÍCH ŠKOL K PROBLEMATICE ŠIKANY

5.1 Cíl a předmět průzkumu

Bakalářskou práci jsem zaměřila na šikanu a možnosti její prevence ve školním prostředí. Z toho jsem vycházela ve svém průzkumu, jehož cílem bylo zjistit názory, postoje, osobní zkušenosti a povědomí pedagogických pracovníků základních škol k této problematice.

Předmětem průzkumu jsou názory pedagogických pracovníků základních škol na prvním a druhém stupni.

Vzhledem ke stanoveným cílům jsem si stanovila následující hypotézy:

H1: Většina pedagogů se během své pedagogické praxe osobně setkala s šikanou.

H2 : Školy spolupracují s institucemi zabývajícími se prevencí šikany.

H3: Pedagogové jsou dostatečně informováni o možnostech prevence šikany.

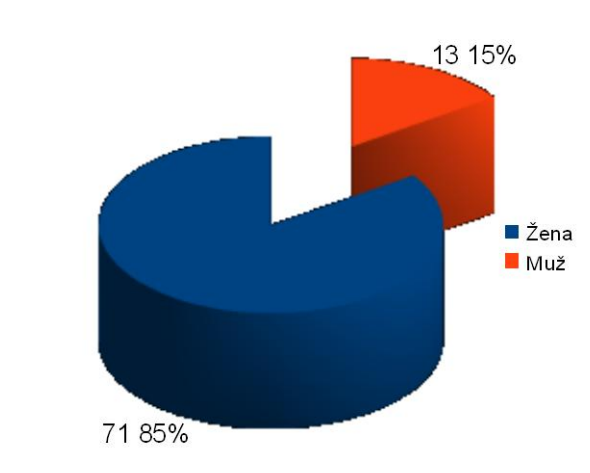
5.2 Metoda průzkumu

Ke svému průzkumu jsem zvolila jako vhodnou formu dotazníkovou metodu. V časovém rozmezí říjen 2009 – listopad 2009 jsem oslovila pedagogy z 11 základních škol v ČR. Dotazníky byly předány osobně nebo zaslány poštou. Tyto se mi následně vrátily vyplněné z 9 škol, celkem se zúčastnilo průzkumu 84 pedagogů.

5.3 Vyhodnocení výsledků dotazníkového šetření

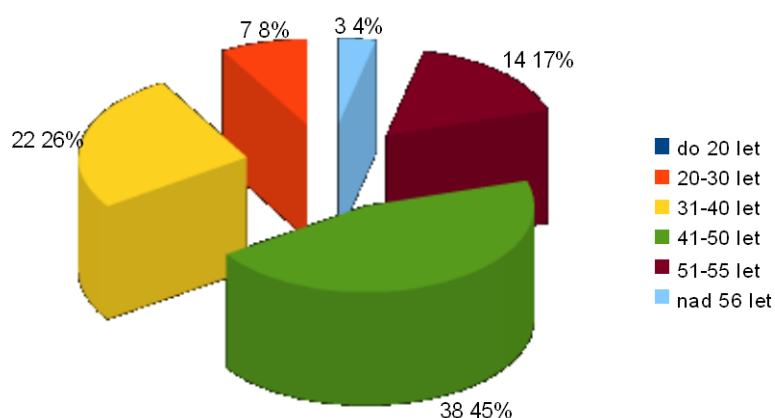
Charakteristika respondentů:

otázka č.1) **Jaké je Vaše pohlaví?**

Průzkumu se zúčastnilo 85% žen, muži byli zastoupeni pouze v 15%, což poukazuje na převahu žen ve školách.

otázka č. 2) **Kolik je Vám let?**

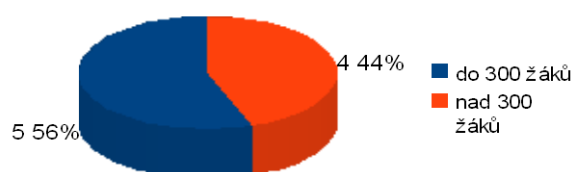
Uvedený graf ukazuje, že nejvíce respondentů, tj. 45%, se pohybovalo ve věkovém rozpětí 41-50 let. Nejméně pak byla zastoupena kategorie nad 50 let a to pouze 4%. Do kategorie do 20 let nespadal ani jeden respondent.

otázka č. 3) **Délka pedagogické praxe**

Délka ped.praxe	Počet	%
méně než 1 rok	2	2%
1-5 let	4	5%
6-10 let	15	18%
11-15 let	8	9%
16-20 let	16	19%
21-25 let	19	23%
26-30 let	10	12%
více jak 30 let	10	12%

Z tabulky je zřejmé, že nejvíce oslovených pedagogů, a to 23%, má ped. praxi v rozpětí 21-25 let. Nejméně z nich, a to 2%, má praxi kratší než 1 rok, druhá nejkratší praxe je v rozpětí 1-5 let. Ta je zastoupena 5% respondentů.

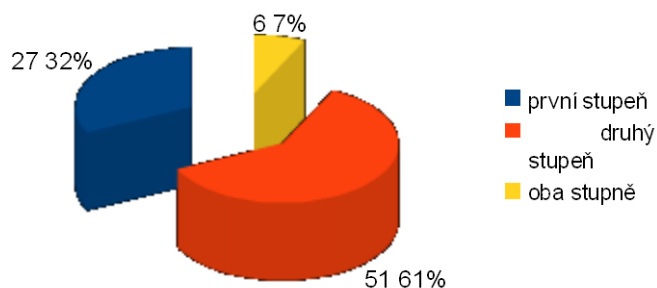
otázka č. 4) **Kolik žáků má Vaše ZŠ?**

Z grafu vyplývá, že školy, co se týče jejich velikosti, byly téměř rovnoměrně zastoupeny. Ve školách, které mají do 300 žáků, učí 56% pedagogů. Ostatních 44% vyučuje ve školách, které mají více jak 300 žáků.

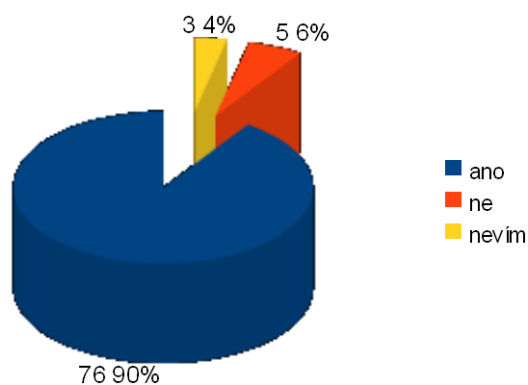
otázka č.5) **Na kterém stupni ZŠ učíte?**

Názorné zobrazení ukazuje, že nejvíce respondentů učí na druhém stupni, a to 61%. První stupeň je zastoupen 32% respondentů, na obou stupních současně učí 7% respondentů.

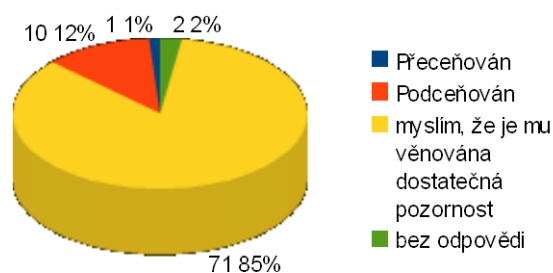
Názory a postoje pedagogů

otázka č. 6) **Objevuje se podle Vás šikana ve většině českých ZŠ?**

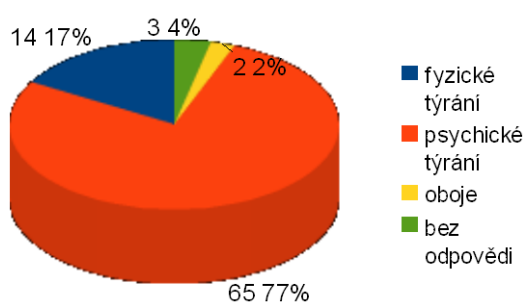
V odpovědích na tuto otázku se 90% respondentů shodlo, že se šikana objevuje ve většině ZŠ. Jen 6% respondentů odpovědělo záporně, 4% zvolila jako odpověď „nevím“.

otázka č.7) Výskyt šikany na ZŠ je pedagogy

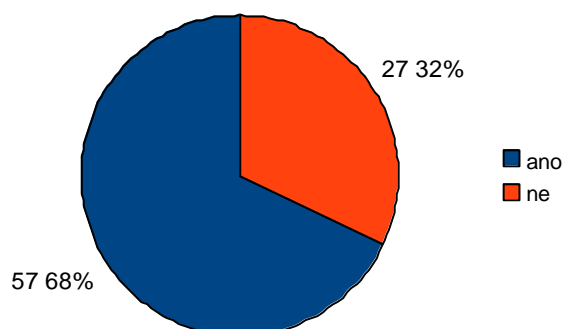
Z rozložení údajů v tomto grafu je patrné, že 85% pedagogů si myslí, že výskytu šikany na ZŠ je věnována dostatečná pozornost. Pouhé 1% má za to, že je výskyt přeceňován a 12% zastává názor opačný - že je podceňován. Bez odpovědi nechalo tuto otázku 2% respondentů.

otázka č.8) Který druh šikany považujete za častější?

Psychické týrání považuje za častější více jak polovina pedagogů - přesně 77%. Fyzické týrání jich zvolilo 17%, „oboje“ odpověděla 2%, bez odpovědi ji nechali 4%.

otázka č. 9) Setkal/a jste se s pojmem „kyberšikana“?

Z grafického zpracování je patrné, že 68% respondentů se setkala s pojmem „kyberšikana“, ostatních 32% odpovědělo záporně.

otázka č.10) V čem podle Vás spočívá nebezpečí kyberšikany?

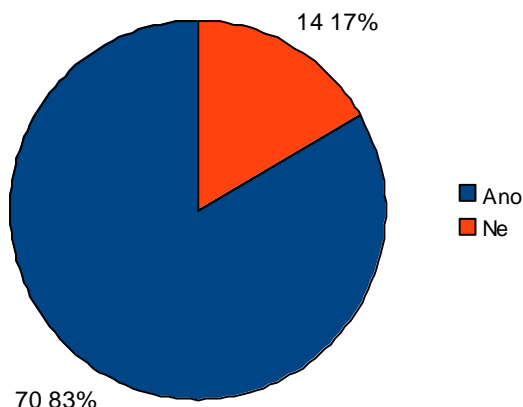
Na tuto otázku odpovídalo 57 respondentů - tedy ti, kteří v předchozí otázce odpověděli „ano“. Získané odpovědi jsou seřazeny podle podobnosti:

Odpověď	Počet
v její anonymitě	27
je problematicky odhalitelná a prokazatelná	8
nebezpečná v zesměšnění a psychické újmě oběti	7
těžce se zjišťují zdroje útoků	5
rychlé šíření informací, oslovení velké masy lidí	5
představuje skryté nebezpečí	2
zákeřná je v tom, že se oběť nemůže bránit	2

Ostatní odpovědi: *nebezpečná svým rozsahem; populární; nepostižitelná; v jejím podceňování; ve zveřejňování soukromých videí, zpráv; cílený útok na soukromí postiženého*

otázka č. 11) **Setkal/a jste se během své pedagogické praxe osobně se šikanou?**

Většina respondentů, a to 83%, se během své pedagogické praxe se šikanou setkala. Osobní

zkušeností s ní pak nemá 17%.

Po vyhodnocení odpovědí na tuto otázku lze konstatovat, že byla verifikována hypotéza H1.

otázka č.12) **Které prvotní příznaky šikany považujete za důležité?**

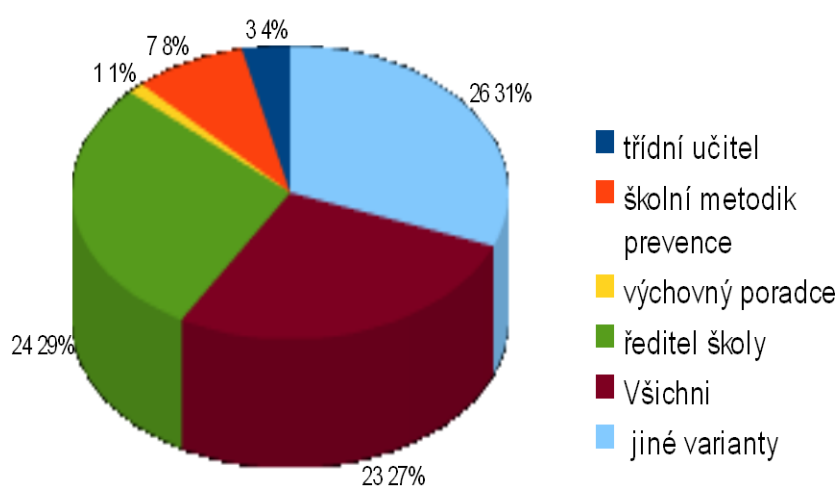
Následující odpovědi na otázku jsou seřazeny podle podobnosti:

Odpověď	Počet
slovní napadání, posměch, nadávky, přezdívky	44
změna v chování oběti -zamlklost, ustrašenost, absence kamarádů	37
vyčleňování z kolektivu	22
šikanovaný žák se bojí chodit do školy, častá bezdůvodná absence	9
fyzické útoky	9

Ostatní odpovědi: *naschvály; bolesti břicha; dítě si přijde postěžovat; zhoršený prospěch; vyhýbání se kolektivu žáků; všechny jakékoliv úmyslné projevy, které jsou oběti nepříjemné psychicky či fyzicky; kritika žáka nepřátelským a pohrdavým tónem*

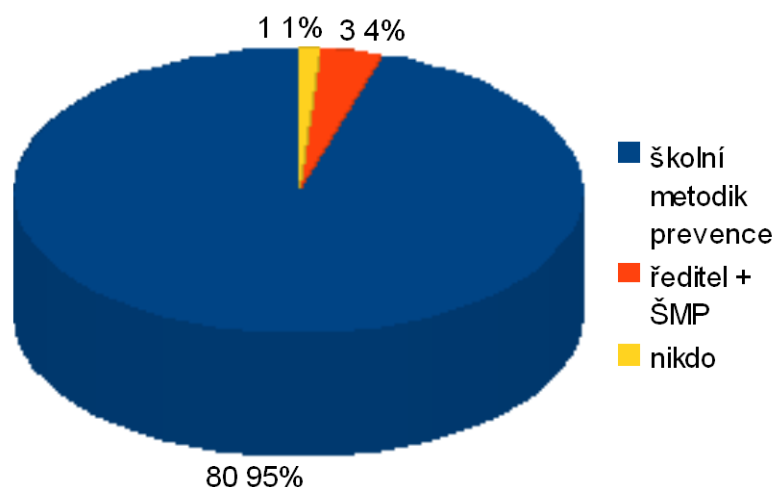
Z uvedených odpovědí vyplývá, že většina respondentů považuje za důležité ty příznaky, které řadíme ke znakům psychické šikany. Jen 9 respondentů považuje za důležité fyzické útoky.

otázka č.13) Kdo je ve školském zařízení zodpovědný za vyšetření záležitosti v případě podezření na šikanování?

Na tuto otázku respondenti odpověděli různorodě. Ředitele školy považuje jako zodpovědnou osobu 29% respondentů, dalších 8% si myslí, že zodpovědnost za vyšetření má školní metodik prevence. Třídního učitele uvedla 4% respondentů, výchovného poradce zvolilo 1%. Podle 27% respondentů jsou zodpovědné všechny uvedené osoby. Zbýlých 31% respondentů zvolilo jiné varianty.

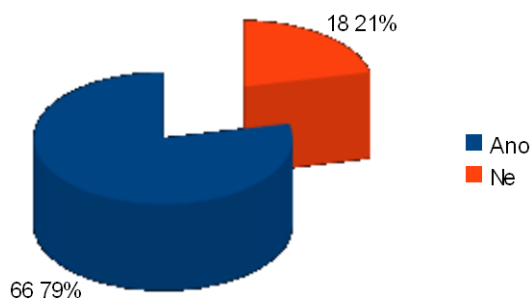
otázka č.14) **Jakým způsobem a kdo Vás na Vaší škole seznamuje s „Minimálním preventivním programem“?**

V 95% případů jsou respondenti seznamováni s Minimálním preventivním programem školním metodikem prevence. Ředitele školy společně se školním metodikem prevence zvolilo 4% respondentů a 1 respondent odpověděl, že je s ním neseznamuje nikdo.

Nejčastěji se s Minimálním preventivním programem seznamují prostřednictvím informací na webu školy – to uvedlo 18 respondentů, 10 respondentů pak odpovědělo, že jim jsou aktuální informace předávány školním metodikem prevence na poradách. Dalších 5 respondentů uvedlo, že aktuální informace k tématu mají na nástěnce školy, kde jsou akce školy k tomuto tématu. Ostatní respondenti na tuto část otázky neodpověděli.

otázka č. 15) **Zúčastnil/a jste se někdy přednášky, kursu nebo jiné akce týkající se prevence šikany?**

Grafické zobrazení ukazuje, že menší část respondentů, a to 21%, se nezúčastnilo žádné akce týkající se prevence šikany. Naproti tomu vysoké procento – 79%, odpovědělo kladně. ***Z uvedeného výsledku je tedy patrné, že zde došlo k verifikaci hypotézy H3.***

otázka č.16) **Má Vaše škola dlouhodobý projekt k prevenci šikanování**

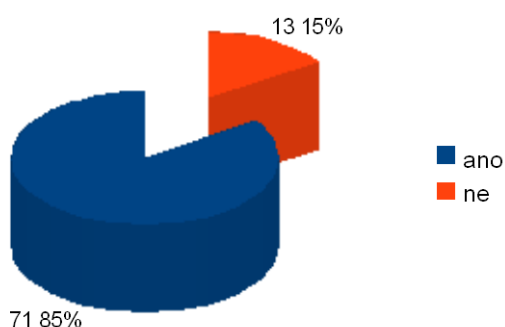

Podle grafického znázornění jsou odpovědi na tuto otázku vyrovnané - polovina respondentů uvedla, že jejich škola má dlouhodobý projekt k prevenci šikany. Druhá polovina pak odpověděla záporně.

Název tohoto programu se zjišťoval v **otázce č. 17** – zde odpovídali ti respondenti, kteří zodpověděli kladně otázku č.16.

Názvy těchto programů: *Klima třídy; Můj deváták; Školní program prevence; projekt Zdravá škola-Škola pohody; Škola v přírodě; Minimální preventivní program*

Otázka č. 18) **Spolupracuje Vaše škola s některými institucemi v rámci prevence šikany?**

Z grafického znázornění je patrné, že spolupráci s ostatními institucemi v rámci má navázáno 85% škol. Pouze 15% škol s žádnými institucemi nespolupracuje.

Po vyhodnocení této otázky můžeme konstatovat, že byla verifikována hypotéza H2.

Otázka č. 19) navazovala na předchozí a zde měli respondenti uvést **názvy těchto organizací**. Odpovídali opět pouze ti, kteří v předchozí otázce zvolili odpověď „ano“.

Názvy organizací:

Pedagogicko-psychologická poradna (okresní metodik prevence); Měú (orgán sociálně - právní ochrany dětí); Speciálně-pedagogická centra; Policie ČR; Státní zdravotnický ústav Praha; praktický lékař pro děti a dorost; dětský psychiatr; Střediska výchovné péče

PREVKO Litomyšl; Sokol; Občanské sdružení Centrum naděje; organizace RENARKON, FAUST

Z názvů organizací, které respondenti uvedli vyplývá, že školy spolupracují jak ze zákona pomáhajícími institucemi, tak i s ostatními neziskovými a občanskými organizacemi.

otázka č.20) **Které předměty by se měly zaměřit na prevenci šikany?**

I.stupeň ZŠ

Název předmětu	Počet	%
prvouka (Náš svět)	24	28%
rodinná výchova	16	19%
občanská výchova	14	16%
všechny předměty	13	15%
tělesná výchova	4	5%
třídnické hodiny	4	5%
český jazyk	3	4%

Z hodnot v tabulce vyplývá, že podle respondentů by se prevencí šikany na I. stupni měly zabývat tyto předměty: prvouka (28% odpovědí), rodinná výchova (19%), občanská výchova (16%). Podle 15% respondentů by se měly na prevenci zaměřit všechny předměty, předměty tělesná výchova a třídnické hodiny jsou zastoupeny 5%, český jazyk zařadila 4% respondentů.

II. stupeň ZŠ

Název předmětu	Počet	%
výchova k občanství a ke zdraví	45	37%
rodinná výchova	35	29%
všechny předměty	23	19%
třídnické hodiny	7	6%
tělesná výchova	5	4%
ty, které se týkají výchovy	4	3%
informatika	1	1%
dramatická výchova	1	1%

Z údajů uvedených v tabulce je zřejmé, že nejvíce respondentů, a to 37%, uvedlo předmět „výchova k občanství a ke zdraví“. Mezi další předměty, které by se měli na II. stupni ZŠ zabývat prevencí šikanování uvedli respondenti následující: rodinná výchova (29%), všechny předměty (19%), třídnické hodiny (6%), tělesná výchova (4%), předměty týkající se výchovy (3%), informatika (1%), dramatická výchova (1%).

5.4 Shrnutí získaných výsledků

Zhodnotím-li získané výsledky, lze k verifikaci hypotéz konstatovat následující:

H1: Většina pedagogů se během své pedagogické praxe osobně setkala s šikanou.

Z celkového počtu respondentů se 83% z nich osobně setkala se šikanou, pouze 17% s ní nemá žádné osobní zkušenosti. **Hypotéza tedy byla verifikována.**

H2: Školy spolupracují s institucemi zabývajícími se prevencí šikany.

Podle 85% respondentů má jejich škola navázán kontakt s některou z institucí zabývajících se prevencí šikany. Zastoupeny jsou jak instituce ze zákona pomáhající, tak i neziskové a občanské organizace. **Tato hypotéza byla verifikována.**

H3: Pedagogové jsou dostatečně informováni o možnostech prevence šikany.

Ze získaných odpovědí vyplývá, že 79% respondentů se zúčastnilo přednášky, kursu či jiné akce týkající se prevence šikany. **Zde tedy došlo k verifikaci hypotézy.**

Dotazníkové šetření přináší tato zjištění:

- Šikana se objevuje ve většině českých ZŠ – to se domnívá 90% pedagogů.
- Výskytu šikany na školách je podle 85% respondentů věnována dostatečná pozornost.
- Psychické týrání považuje 77% pedagogů za nejčastější druh šikany.
- S pojmem „kyberšikana“ se setkala 68% respondentů. Pro většinu z nich největší nebezpečí kyberšikany spočívá v její anonymitě.
- Vysoké procento – 83%, se během své pedagogické praxe osobně setkala se šikanou.
- Důležitými prvotními příznaky šikanování podle respondentů jsou: slovní napadání, posměch, nadávky, přezdívký; změny v chování oběti – zamlklost, ustrašenost, absence kamarádů, vyčleňování z kolektivu

- Jako osobu zodpovědnou za vyšetření záležitosti v případě podezření na šikanování uvedlo 28% respondentů ředitele školy, 27% si myslí, že zodpovědnými osobami jsou současně školní metodik prevence, ředitel školy, třídní učitel a výchovný poradce.
- S Minimálním preventivním programem seznamuje pedagogy v 99% případů školní metodik prevence. To poukazuje na důležitost funkce školního metodika prevence na školách.
- 79% respondentů se zúčastnilo přednášky, kurzu či jiné akce k prevenci šikany.
- Polovina škol má svůj dlouhodobý program proti šikanování.
- V rámci prevence šikanování 85% škol spolupracuje s institucemi k tomu určenými.
- Na prevenci šikany by se měly na I. stupni ZŠ zaměřit především předměty prvouka a rodinná výchova. Na II. stupni ZŠ pak výchova k občanství a ke zdraví a rodinná výchova.

Závěr

Šikana mezi dětmi není na našich školách novým jevem. Stejně jako v naší republice, tak i v ostatních zemích bojují s tímto fenoménem. Vzrůstající agresivita mezi dětmi se stává celosvětovým problémem. Začíná se také posunovat věková hranice dětské agresivity. Šikana tak zasahuje i děti mladšího školního a dokonce i předškolního věku. Úspěšným bojem proti tomuto sociálně patologickému jevu je samotná prevence. Jak zdůrazňují odborníci zabývající se touto problematikou, je mnohem snadnější tomuto jevu předcházet, než jej následně řešit. Vzhledem ke stále zvyšujícímu se počtu agresivního chování mezi mladšími dětmi by se mělo s prevencí u dětí začít co nejdříve, nejlépe v předškolním věku. Toto působení by mělo být systematické a plánované tak, aby docházelo k podpoře pozitivních podmínek a k předcházení samotnému vzniku agresivního chování. Mezi důležité činitele působící na dítě patří zejména rodina a škola, které mají zásadní význam pro prevenci. Rodina by měla dítěti vytvářet zdravé a podnětné prostředí, škola se zase snažit o zabezpečení prostředí bez výskytu agrese a násilí.

V několika posledních letech došlo u nás k výraznému posunu v růstu informovanosti k problematice šikany. Vysoký podíl na tom má erudovaný etoped, psychoterapeut a průkopník v boji proti šikaně, Dr. Michal Kolář. Z jeho poznatků vychází i Metodický pokyn MŠMT č. 24 246/2008. Úspěšně ověřil Český školní program proti šikanování v projektu Zdravá škola. Výsledkem projektu bylo snížení šikany na zavedených školách o 42,5%. V návaznosti na to byl Nadací O2 nastartován projekt Minimalizace šikany, díky kterému byl zaveden Speciální program proti šikaně na větší počet škol. Zpracovány byly i jiné účinné programy primární prevence. Zde můžeme jmenovat např. projekt CHIPS, který je zaměřen na pomoci dětí mezi sebou.

Důležitý význam pro prevenci a spolupráci mají také specializované instituce, ať už státní, či neziskové organizace a nadace. Díky nim jsou nabízeny důležité informace jak rodičům obětí či agresorů, tak i samotným dětem, které se staly účastníky šikany.

Je tedy pozitivním zjištěním, že v dnešní době již lze získat informace o tomto patologickém jevu z mnoha zdrojů; ať už z tisku, informačních letáků, internetu či publikací, které k této problematice vycházejí.

Aby se dalo zamezit výskytu šikany na školách je zapotřebí, aby si učitelé byli ochotni připustit, že se šikana může objevit i mezi jejich žáky. V tom případě by měli být dostatečně teoreticky připraveni na to, aby byli schopni rozpoznat a odhalit příznaky šikany a umět ji řešit. Preventivně lze na žáky působit pouze tehdy, pokud budou mít samotní pedagogové o prevenci zájem.

Proto jsem si jako jeden z cílů své práce stanovila zjistit názory, postoje a povědomí pedagogických pracovníků k této problematice. Z dotazníkového šetření vyplynulo, že vysoké procento pedagogů připouští, že se šikana objevuje ve většině ZŠ a má s ní i osobní zkušenosti. Zároveň jsou přesvědčeni, že výskytu šikany na školách je věnována dostatečná pozornost. Vysoké procento z nich má také s šikanou osobní zkušenosti. Co se týká prevence, větší část pedagogů absolvovala přednášku, kurs či jinou akci k prevenci šikany. Pedagogové jsou také pravidelně seznamováni školním metodikem prevence s jejich Minimálním preventivním programem. Výsledky šetření poukazují na to, že pedagogové mají dostatečné informace o šikaně a neměl by tak být problém zavést ucelený systém prevence na školách.

Účelem mé práce byla také snaha o zmapování obecných informací o šikaně, zaměřila jsem se zejména na možnosti její prevence na školách. Zde hraje významnou roli spolupráce školy se sítí specializovaných institucí a organizací, které se zabývají prevencí a řešením případů šikany. Neméně důležité jsou programy působící v rámci primární či sekundární prevence.

Doufám, že podané informace v této práci pomohou k bližšímu pochopení problematiky, a moje bakalářská práce tak alespoň nepatrnou částí přispěje k boji proti šikaně.

Resumé

Tématem mé bakalářské práce je šikana jako sociálně patologický jev. Ve své práci jsem se zaměřila na možnosti její prevence a na spolupráci škol s institucemi, které se problematikou šikany zabývají.

Úvodní kapitola je věnována vymezení pojmů, příčinám a podmínkám vzniku šikany a aktérům šikanování.

Druhá kapitola je zaměřena na odhalení a řešení šikany. Jsou zde popsány varovné signály, úloha rodičů při zjištění šikanování u svých dětí a postupy při vyšetřování šikanování. Dále jsou zde uvedeny možné způsoby řešení šikany.

Ve třetí kapitole se zabývám důsledky šikanování a to jak ze strany důsledků šikanování pro agresory, tak i z pozice možných následků u oběti. Součástí této kapitoly je i kazuistika šikanovaného žáka.

Čtvrtá kapitola pojednává o prevenci šikany na školách. Uvedeny jsou zde instituce, se kterými škola v problematice šikany a její prevence spolupracuje. Poukázáno je zde na úlohu školy, funkci školního metodika prevence a minimální preventivní program. Závěr této kapitoly patří programům, které byly realizovány v rámci prevence šikanování.

Praktickou část jsem věnovala průzkumu, který byl realizovaný mezi pedagogickými pracovníky. Jeho cílem bylo zjistit názory, postoje, osobní zkušenosti a povědomí pedagogických pracovníků k této problematice. V závěrečné páté kapitole jsou uvedeny výsledky a vyhodnocení tohoto šetření.

Anotace

Moje bakalářská práce se zabývá šikanou jako sociálně patologickým jevem na školách. V práci jsou vymezeny základní pojmy, příčiny a podmínky vzniku šikany, popsány jsou typologie agresorů a obětí. Uvedeny jsou zde možné postupy při odhalení a řešení šikany, včetně důsledků pro agresory a oběti. Velká pozornost je věnována prevenci šikany na školách. Jsou zde popsány některé preventivní programy, které byly uskutečněny na vybraných školách. Předkládány jsou úkoly a možnosti škol v rámci prevence, včetně jejich spolupráce se specializovanými institucemi. V bakalářské práci jsou také zpracovány výsledky průzkumu provedeného mezi pedagogy ZŠ, jehož cílem bylo zjistit jejich názory, postoje, zkušenosti a povědomí k problematice šikany a její prevence.

Klíčová slova

agresor, oběť, šikana, šikanování, školní metodik prevence, prevence, preventivní programy

Annotation

My bachelor thesis deals with the bullying as with a socially pathological phenomenon at schools. In the work, there are defined basic concepts, the causes and conditions of bullying, there are described the typologies of aggressors and the kinds of victims. There are listed possible procedures for detecting and resolving bullying, including the implications for aggressors and victims. A great attention is paid to the prevention of bullying at schools. There are described some preventive programmes, which were completed at selected schools. I have presented the tasks and the abilities of schools in the prevention, including their cooperation with the specialized institutions. Thesis also processes the results of the survey carried out among teachers of primary school, whose aim was to find out their opinions, attitudes, experience and awareness on the issue of bullying and its prevention.

Keywords

Aggressor, victim, bullying, school prevention methodologist, prevention, preventive programmes

Seznam použité literatury

- 1) Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník
- 2) Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních
- 3) BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. 1. vyd. Praha: ISV, 2003, 197 s. ISBN 80-86642-08-9
- 4) BOURCET, S., GRAVILLONOVÁ, I. *Šikana ve škole, na ulici, doma*. 1. vyd. Praha: Albatros, 2006, 71 s. ISBN 80-00-1522-8
- 5) ELLIOT, M. *Jak ochránit své dítě*. 1.vyd. Praha: Portál, 1995, 173 s. ISBN 80-7178-034-0
- 6) ERB, H. *Násilí ve škole a jak mu čelit*. 1. vyd. Praha: Amulet, 2000, 126 s. ISBN 80- 86299-22-8
- 7) FIELD, E.M. *Jak se bránit šikaně*. 1. vyd. Praha: Euromedia Group-Ikar, 2009, 311 s. ISBN 978-80-249-1176-2
- 8) GAJDOŠOVÁ, E., HERÉNYIOVÁ, G. *Rozvíjení emoční inteligence žáků*. 1.vyd. Praha: Portál, 2006, 324 s. ISBN 80-7367-115-8
- 9) HINES, G., BAVERSTOCKOVÁ A. *Nebojte se vychovávat*. 1. vyd. Praha: Ikar, 2007, 287 s. ISBN 978-80-249-0933-2
- 10) KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 2.vyd. Praha: Portál, 2005, 255 s. ISBN 80-7367-014-3
- 11) KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997, 128 s. ISBN 80-7178-123-1
- 12) PÖTHE, P. *Dítě v ohrožení*. 1. vyd. Praha: G+W, 1996, 143 s. ISBN 80-901896-5-2
- 13) ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, 95 s. ISBN 80- 7178-049-9

14) TRAIN, A. *Nejčastější poruchy chování dětí*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001, 200 s.

ISBN 80- 7178-503-2

15) VÁGNEROVÁ, K. a kolektiv. *Minimalizace šikany*. 1. vyd. Praha: Portál, 2009, 147 s.

ISBN 978-80-7367-611-7

Metodické pokyny:

16) Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže ve školách a školských zařízeních č.j. 20 006/2007-51

17) Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení č.j. 24246/2008-6

18) Deník Rovnost, 22.12.2009

Internetové zdroje:

19) <http://www.sikana.org>

20) <http://www.minimalizacesikany.cz>

21) <http://www.msmt.cz>

22) <http://www.linkabezpeci.cz>

23) <http://www.silnibeznasili.cz>

24) <http://www.poradenskecentrum.cz>

25) <http://www.bkb.cz>

26) <http://www.amnesty.cz>

Seznam příloh

Příloha č.1 Dotazník

Příloha č.2 Minimální preventivní program ZŠ Očovská Hodonín

Příloha č.3 Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení č.j. 24 246/2008-6

Příloha č.1

Dobrý den,

jmenuji se Jitka Muchová, jsem studentkou Fakulty humanitních studií UTB ve Zlíně, Institut mezioborových studií Brno. V rámci své bakalářské práce, která bude zaměřena na šikanu a její prevenci na základních školách, bych chtěla tímto dotazníkem zjistit názory, postoje, osobní zkušenosti a povědomí pedagogických pracovníků k této problematice. Dotazník je anonymní, údaje z něj nebudou zneužity a po vyhodnocení a zpracování mé bakalářské práce budou zničeny.

Chtěla bych poděkovat všem, kteří se rozhodli věnovat svůj čas k jeho vyplnění.

Dotazník

„Šikana a její prevence na základních školách“

1. Jaké je Vaše pohlaví?

žena

muž

2. Kolik je Vám let?

méně jak 20 let

20-30 let

31-40 let

41-50 let

51-55 let

více jak 56 let

3. Délka Vaší pedagogické praxe

1-5 let

6-10 let

11-15 let

16-20 let

21-25 let

26-30 let

více jak 30 let

4. Kolik žáků má Vaše ZŠ?

5. Na kterém stupni ZŠ učíte?

první stupeň

druhý stupeň

6. Objevuje se podle Vás šikana ve většině českých ZŠ?

ano

ne

7. Výskyt šikany na ZŠ je pedagogy

přeceňován

podceňován

myslím, že je mu věnována dostatečná pozornost

8. Který druh šikany považujete za častější?

Fyzické týrání

psychické týrání

9. Setkal/a jste se s pojmem „kyberšikana“?

ano

ne

Následující otázku vyplní pouze ti, kteří v otázce č. 9 odpověděli ano.

10. V čem podle Vašeho názoru spočívá nebezpečí kyberšikany?

11. Setkal/a jste se během své pedagogické praxe osobně se šikanou?

ano

ne

12. Které prvotní příznaky šikanování považujete za důležité?

13. Kdo je ve školském zařízení zodpovědný za vyšetření záležitosti v případě podezření na šikanování?

třídní učitel

školní metodik prevence

výchovný poradce

ředitel školy

14. Jakým způsobem a kdo Vás na Vaší škole seznamuje s „Minimálním preventivním programem“?

15. Zúčastnil/a jste se někdy přednášky, kursu nebo jiné akce týkající se prevence šikany?

ano

ne

16. Má Vaše škola dlouhodobý projekt k prevenci šikanování?

ano

ne

Následující otázku vyplní pouze ti, kteří v otázce č. 16 odpověděli ano.

17. Uved'te název tohoto programu

18. Spolupracuje Vaše škola s některými institucemi v rámci prevence šikany?

ano

ne

Následující otázku vyplní pouze ti, kteří v otázce č. 18 odpověděli ano.

19. Uved'te názvy institucí

20. Které předměty by se měly zaměřit na prevenci šikany?

Ještě jednou děkuji za ochotu, kterou jste věnovali vyplnění tohoto dotazníku.

Příloha č.2

Minimální preventivní strategie Systém prevence rizikového chování 2009/2010

Škola: Základní škola Hodonín, Očovská 1, příspěvková organizace

Adresa: Očovská 1
695 01 Hodonín

Základní cíle preventivního programu:

- zlepšení sociálního klimatu ve škole (zlepšení vzájemné komunikace mezi žáky navzájem, žákem a učitelem, rodiči a školou)
- snaha o rozvoj dovedností, které vedou u dětí a mládeže k odmítání všech druhů soc. patolog. jednání
- seznámení žáků se zásadami zdravého životního stylu a jejich orientace na smysluplné využívání volného času

Minimální preventivní program si stanovil cíle v působení na žáky v těchto oblastech:

1. Život školy
2. Další vzdělávání pedagogických pracovníků
3. Spolupráce školy s rodiči
4. Uplatňování represivních nástrojů

1. Život školy:

- Od 1.9.2005 zřízeno za přispění Evropského sociálního fondu Školní poradenské pracoviště, které nabízí metodickou a poradenskou podporu žákům i rodičům.
- Už čtvrtým rokem se mohou žáci sami podílet na vytváření lepšího prostředí ve své škole a to na pravidelných zasedáních žákovského parlament
- Žáci 2. stupně se zúčastní na programech, které budou zaměřeny na snížení rizik narušujících zdravý osobnostní a sociální vývoj dětí (přednášky krizového centra v Hodoníně, přednášky pořádané okresní hygienickou stanicí).
- Škola se nadále snaží zlepšit a rozšířit nabídku zájmových útvarů školy a poskytovat tak svým žákům kvalitní využití volného času.
- Škola spolupracuje s městskou policií, která každoročně organizuje přednášky zaměřené na snížení rizikového jednání .
- Dny zdraví- účast na celotýdenní akci zaměřené na využití popřípadě získání dalších znalostí zdravého životního stylu.

- V letošním roce pokračujeme v projektu Třídní klima – projekt je zaměřený na posílení třídních kolektivů, řešení konfliktů a zlepšení mezilidských vztahů. Týká se všech ročníků na 1. i 2. stupni.
- První ročníky - realizace projektu PPP Hodonín „LANO“ – klade si za cíl usnadnění adaptace na nové prostředí. Akce „ Společná noc ve škole“.
- Pokračování projektu specializovaného pro 1. třídy „Můj deváták“. Žáci 9. ročníků pomáhají prvňáčkům s adaptací a orientací v novém prostředí školy a během roku dále posilují jejich vzájemné vztahy spoluprací při různých společensko – kulturních akcích školy.
- Zvláště věnujeme pozornost různým formám násilí – šikana, kyberšikana, rizika spojené s užíváním internetu.

PREVENCE V RÁMCI JEDNOTLIVÝCH PŘEDMĚTŮ

1.stupeň

Primární prevenci má na starosti třídní učitel. S jednotlivými tématy se děti setkávají v prvouce, přírodovědě a vlastivědě.Mezi základní témata patří:

- lidské tělo, zdraví a jeho ochrana
- rodina, jako bezpečné místo
- vztahy mezi lidmi, zásady mezilidské komunikace
- využívání volného času

Žáci by na prvním stupni měli získat tyto dovednosti :

- zvládat rozdíly v komunikaci s dětmi a dospělými
- mít základní sociální dovednosti
- umět se chránit před cizími lidmi
- mít základní zdravotní návyky
- umět si správně zorganizovat svůj volný čas
- umět rozlišit léky a návykové látky
- znát přesné informace o alkoholu, tabáku a dalších návykových látkách
- znát následky užívání návykových látek
- umět odmítat

II.stupeň

Práce na druhém stupni je velmi náročná na koordinaci, tak aby byla probrána všechna témata, ale nedocházelo k jejich překrývání a přesycení žáků informacemi.S tématy z oblasti prevence se pracuje v předmětech občanská výchova, rodinná výchova, přírodopis, chemie, dějepis, český jazyk a literatura.K práci s tématy lze využít metod výkladu, samostatné práce, práce s médii, projektové vyučování, skupinová práce, hraní rolí, práce s materiálem, besed, přednášek.

6.třída

- vhodná náplň volného času, zdravý životní styl
- ochrana zdraví
- rodina a její funkce pro zdravý rozvoj jedince
- osobní bezpečí, způsob chování v krizových situacích, bezpečný internet
- rizika zneužívání návykových látek
- způsoby odmítání
- centra odborné pomoci

7.třída

- komunikace mezi lidmi
- mezilidské vztahy
- péče o zdraví, život s handicapem
- sexuální výchova, vztahy mezi dívkami a chlapci
- osobní bezpečí, šikana, kyberšikana, nebezpečí na internetu ,sexuální násilí
- drogy a jejich dělení, účinky, prevence

8.třída

- fyziologie, působení drog na oběhový, nervový a dechový systém
- tělesné, duševní a sociální změny u závislého člověka
- rozvoj sebepoznání a sebepojetí
- řešení problémů, chování v krizových situacích, konflikty
- agresivita, šikana, nebezpečí na internetu, různé formy násilí
- sexuální výchova, odlišnosti, deviace
- drogová závislost, kontaktní centra

9.třída

- sebevědomí, sebepojetí, rozvoj osobnosti
- zdravé sexuální chování
- volba životního partnera
- sociální výchova, vztah k jiným kulturám, národnostem
- komunikace
- právní odpovědnost, trestní normy

Cíl

Žáci by před opuštěním ZŠ měli znát a umět:

- pojmenovat základní návykové látky
- znát jejich účinky na lidský organizmus
- orientovat se v problematice závislosti
- znát základní právní normy
- vědět, kde jsou kontaktní místa pro danou problematiku
- posilovat své sebevědomí
- správně se rozhodovat, odmítat
- zaujímat zdravé životní postoje
- orientovat se v problematice sexuální výchovy
- bránit se různým formám násilí, vědět, kde hledat pomoc
- zvládat základní sociální dovednosti

2. Další vzdělávání pedagogických pracovníků

- Účast preventisty a pedagogických pracovníků na akcích PS a PPP Hodonín.
- Školení pro všechny pedagogické pracovníky seznamující s netradičními metodami výuky a skupinové práce ve škole.
- ŠMP spolupracuje s výchovným poradcem, třídními učiteli, vedením školy.

3. Spolupráce školy s rodiči

- Na začátku školního roku byli rodiče formou letáčku seznámeni s postupem školy v případě výskytu sociálně patologického chování dítěte .
- Problematika SPJ projednávána s rodiči na třídních schůzkách.
- Beseda s třídními důvěrníky.
- Jednání výchovné komise s rodiči.

Vypracovala: Mgr. Michaela Nešporová
ŠMP ZŠ Očovská

Schválil : Mgr. Čechovský Martin

Příloha č.3

Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení

Č.j. 24 246/2008-6

Šikanování je mimořádně nebezpečná forma násilí, která ohrožuje základní výchovné a vzdělávací cíle školy. V místech jejího výskytu dochází ke ztrátě pocitu bezpečí žáků, který je nezbytný pro harmonický rozvoj osobnosti a efektivní výuku. Na rozdíl od jiných druhů násilí je šikana zvláště zákeřná, protože často zůstává dlouho skrytá. Tak i při relativně malé intenzitě šikany může u jejích obětí docházet k závažným psychickým traumatům s dlouhodobými následky a k postupné deformaci vztahů v kolektivu.

Vzhledem k tomu, že šikana se v zárodečných fázích vyskytuje v téměř každé škole, je potřeba věnovat tomuto jevu zvláštní pozornost. Důraz je nutné zaměřit na vytváření dobrých vztahů uvnitř třídních kolektivů, zabývat se vztahy v třídních kolektivech ještě před vznikem šikanování. K tomuto je potřeba zajistit další vzdělávání pedagogických pracovníků v oblasti problematiky vytváření dobrých vztahů, v práci s dynamikou skupiny, v podpoře a upevňování zdravých třídních norem dětí, žáků a studentů jako prevenci šikanování.

Na prevenci šikany i při řešení jednotlivých případů by měli spolupracovat pedagogičtí pracovníci podle předem dohodnutých postupů. K tomu je nutné zajistit další vzdělávání pedagogických pracovníků v oblasti problematiky šikanování.

Cílem předkládaného metodického pokynu je upozornit na závažnost šikanování, poskytnout pedagogickým pracovníkům základní informace k prevenci a řešení tohoto specifického problému.

Tento metodický pokyn je určen pro právnické osoby vykonávající činnost škol zřízených MŠMT. Podpůrně je doporučován k využití i ostatním školám zapsaným do školského rejstříku a poskytovatelům služeb souvisejících se vzděláváním a výchovou.

Čl. 1

Charakteristika šikanování

(1) Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit, ohrozit nebo zastrašovat žáka, případně skupinu žáků. Spočívá v cílených a opakovaných fyzických a psychických útocích jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Nově se může realizovat i prostřednictvím elektronické komunikace, jedná se o tzv. kyberšikanu. Ta zahrnuje útoky pomocí e-mailů, sms zpráv, vyvěšování urážlivých materiálů na internetové stránky apod. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako demonstrativní přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků. Nebezpečnost působení šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a nezřídka v celoživotních následcích na duševní a tělesné zdraví oběti.

(2) Šikanování se ve své zárodečné formě vyskytuje prakticky na všech školách. Pocit bezpečí každého jedince a jeho začlenění do třídního kolektivu je základní podmínkou vytváření produktivního prostředí a dobrého sociálního klimatu třídy a školy. Všechny školy a školská zařízení mají povinnost předcházet všem náznakům násilí a šikanování. Šikanování v jakékoli formě a podobě nesmí být pracovníky školy akceptováno. Samotní pedagogičtí pracovníci nesmí svým jednáním s některými žáky a chováním vůči nim podněcovat zhoršování vztahů směřující k šikanování těchto žáků jejich spolužáky.

Čl. 2

Projevy šikanování

(1) Šikanování má ve svých projevech velice různou podobu. Mezi základní formy šikany patří:

Verbální šikana, přímá a nepřímá – psychická šikana (součástí je i kyberšikana, děje se pomocí ICT technologií).

Fyzická šikana, přímá a nepřímá (patří sem i krádeže a ničení majetku oběti).

Smíšená šikana, kombinace verbální a fyzické šikany (násilné a manipulativní příkazy apod.).

(2) Za určitých okolností může šikanování přerůst až do forem skupinové trestné činnosti a v některých opravdu závažných případech může nabýt i rysy organizovaného zločinu. Příklady šikanování jsou uvedeny v příloze.

Čl. 3

Odpovědnost školy

(1) Škola či školské zařízení má jednoznačnou odpovědnost za děti a žáky. V souladu s ustanovením § 29 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů, jsou školy a školská zařízení povinny zajišťovat bezpečnost a ochranu zdraví dětí, žáků a studentů v průběhu všech vzdělávacích a souvisejících aktivit, a současně vytvářet podmínky pro jejich zdravý vývoj a pro předcházení vzniku rizikového chování (sociálně patologických jevů). Z tohoto důvodu musí pedagogický pracovník šikanování mezi žáky předcházet, jeho projevy neprodleně řešit a každé jeho oběti poskytnout okamžitou pomoc.

(2) Z hlediska trestního zákona může šikanování žáků naplňovat skutkovou podstatu trestných činů či provinění (dále jen trestných činů) vydírání (§ 235), omezování osobní svobody (§ 213), útisku (§ 237), ublížení na zdraví (§ 221-224), loupeže (§ 234), násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci (zvláště § 197a), poškozování cizí věci (§ 257), znásilnění (§ 241), kuplířství (§ 204) apod.

(3) Pedagogický pracovník, kterému bude znám případ šikanování a nepřijme v tomto ohledu žádné opatření, se vystavuje riziku trestního postihu pro neoznámení, případně nepřekažení trestného činu (§168, 167 trestního zákona). V úvahu přicházejí i další trestné činy jako např. nadřizování (§ 166 tr. zákona) či schvalování trestného činu (§165 tr. zákona), v krajním případě i podněcování (§ 164 tr. zákona). Skutkovou podstatu účastenství na trestném činu (§

10 tr. zákona) může jednání pedagogického pracovníka naplňovat v případě, že o chování žáků věděl a nezabránil spáchání trestného činu např. tím, že ponechal šikanovaného samotného mezi šikanujícími žáky apod.

Čl. 4

Školy a školská zařízení v prevenci šikanování

(1) Základem prevence šikanování a násilí na školách je podpora pozitivních vzájemných vztahů mezi žáky (a mezi žáky a učiteli). Školy a školská zařízení při efektivní realizaci prevence šikanování usilují o vytváření bezpečného prostředí a za tím účelem:

podporují solidaritu a toleranci,

podporují vědomí sounáležitosti

posilují a vytváří podmínky pro zapojení všech žáků do aktivit třídy a školy

uplatňují spolupráci mezi dětmi a rozvíjí jejich vzájemný respekt

rozvíjí jednání v souladu s právními normami a s důrazem na právní odpovědnost jedince.

(2) Ředitelé škol a školských zařízení odpovídají za systémové aktivity školy v oblasti prevence šikanování a násilí. Vychází přitom z komplexního pojetí preventivní strategie, která je ve smyslu *Metodického pokynu k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních* č. j. 20 006/2007-51 součástí Minimálního preventivního programu školy. Ředitelé zejména:

Zajistí vzdělávání pracovníků (pedagogických i nepedagogických) v akreditovaných kurzech k problematice šikanování. Vzdělávání pedagogických pracovníků se řídí § 10 vyhlášky č. 317/2005 Sb., o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků, akreditační komisi a kariérním systému pedagogických pracovníků, ve znění vyhlášky č. 412/2006 Sb. Vzdělávání školního metodika prevence ve specializačním studiu se řídí § 9 vyhlášky č. 317/2005 Sb.

Zajistí v souladu s pracovním řádem dohled pedagogických pracovníků nad žáky zejména ve škole před vyučováním, o přestávkách mezi vyučovacími hodinami, mezi dopoledním a odpoledním vyučováním, podle potřeby při přecházení žáků mezi budovami školy, do zařízení školního stravování a do školní družiny. Především v prostorách, kde k šikanování již došlo nebo kde by k němu mohlo docházet.

Zajistí, aby žáci i pedagogičtí pracovníci byli seznámeni s negativními důsledky šikanování, a to jak pro jeho oběti a pachatele, tak i pro celý třídní (školní) kolektiv. Za zvlášť nebezpečnou je třeba považovat tendenci podceňovat počáteční projevy šikanování.

Zajistí doplňování školní knihovny o literaturu z oblasti problematiky násilného chování a šikanování

(3) Pedagogičtí pracovníci vedou důsledně a systematicky žáky a studenty k osvojování norem mezilidských vztahů založených na demokratických principech, respektujících identitu a individualitu žáka. Pomáhají rozvíjet pozitivní mezilidské vztahy a úctu k životu druhého člověka.

Všichni pedagogičtí pracovníci by měli vnímat vztahy mezi žáky a atmosféru v třídních kolektivech, kde působí, jako nedílnou a velmi důležitou součást své práce. Důležité aktivity školy nelze spojovat jen s určitým vyučovacím předmětem nebo skupinou předmětů. Vztahy

a chování pedagogických i nepedagogických pracovníků vůči sobě a vůči žákům, ovlivňují chování žáků.

(4) Ve školním řádu budou jasně stanovena pravidla chování včetně sankcí za jejich porušení.

Čl. 5

Program proti šikanování

(1) Každá škola si vytvoří vlastní Program proti šikanování, pokud ho doposud nemá. Tento program se stane součástí Minimálního preventivního programu.

(2) Na tvorbě a realizaci programu se podílejí všichni pedagogičtí pracovníci školy. Koordinace jeho tvorby patří ke standardní činnosti školního metodika prevence. Ten podle potřeby spolupracuje s metodikem prevence v PPP. Za realizaci a hodnocení programu je odpovědný ředitel školy.

(3) Cílem programu je vytvořit ve škole bezpečné, respektující a spolupracující prostředí. Důležité je zaměřit se na oblast komunikace a vztahů mezi žáky ve třídách, a to bez ohledu na to, zda tam k projevům šikany již došlo či ne. Současně je třeba stanovit smysluplnou strukturu programu.

(4) Hlavní součástí programu je krizový plán, který eliminuje či minimalizuje škody v případě, že k šikanování ve školním prostředí dojde. Měly by z něj jednoznačně vyplynout kompetence jednotlivých osob a specifický postup a způsob řešení. Konkrétně je nutné rozpracovat dva typy scénářů:

První zahrnuje situace, které škola zvládne řešit vlastními silami. Do této skupiny patří postupy pro počáteční stádia šikanování a rámcový třídní program pro řešení zárodečného stádia šikanování.

Druhý zahrnuje situace, kdy škola potřebuje pomoc z venku a je nezbytná její součinnost se specializovanými institucemi (viz čl. 9) a policií. Sem patří řešení případů pokročilé a nestandardní šikany, např. výbuchu skupinového násilí vůči oběti.

(5) S krizovým plánem jsou vždy na začátku školního roku prokazatelně seznámeni žáci (přiměřeně jejich věku), studenti a jejich zákonní zástupci.

Čl. 6

Postupy řešení šikanování

(1) Odhalení šikany bývá obtížné. Významnou roli při jejím zjišťování hraje strach, a to nejen strach obětí, ale i pachatelů a dalších účastníků. Strach vytváří obvykle prostředí „solidarity“ agresorů i postižených.

(2) Účinné a bezpečné vyšetření šikany vychází z kvalifikovaného odhadu stadia a formy šikanování. Existuje rozdíl mezi vyšetřováním počátečních a pokročilých stádií šikanování. Jednotlivá stádia jsou blíže popsána v příloze č. 2 Stádia šikanování.

(3) Metody vyšetřování šikanování:

Pro vyšetřování počáteční šikany (se standardní formou) lze doporučit strategii v těchto pěti krocích:

Rozhovor s těmi, kteří na šikanování upozornili a s oběťmi.

Nalezení vhodných svědků.

Individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky (nikoli však konfrontace obětí a agresorů).

Zajištění ochrany obětem.

Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi.

Pokročilá šikana s neobvyklou formou – výbuch skupinového násilí vůči oběti, tzv. třídního lynčování, vyžaduje následující postup:

Překonání šoku pedagogického pracovníka a bezprostřední záchrana oběti.

Domluva pedagogických pracovníků na spolupráci a postupu vyšetřování.

Zabránění domluvě agresorů na křivé výpovědi.

Pokračující pomoc a podpora oběti.

Nahlášení policii.

Vlastní vyšetřování.

(4) V rámci první pomoci je nutné při pokročilých, brutálních a kriminálních šikanách spolupracovat s dalšími institucemi a orgány, a to zejména s pedagogicko-psychologickou poradnou, střediskem výchovné péče, orgánem sociálně právní ochrany dítěte, Policií ČR.

Doporučuje se seznámit pedagogické pracovníky s informací MŠMT ČR č.j.: 25 884/2003-24 *Spolupráce předškolních zařízení, škol a školských zařízení s Policií ČR při prevenci a při vyšetřování kriminality dětí a mládeže a kriminality na dětech a mládeži páchané.*

(5) V případě negativních dopadů šikanování na oběť je nutné zprostředkovat jí péči pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče, speciálně pedagogického centra nebo dalších odborníků – klinických psychologů, psychoterapeutů nebo psychiatrů.

(7) Podrobnější informace k článkům 5 a 6 jsou v příloze č. 3 Doporučená literatura.

Čl. 7

Výchovná opatření

(1) Doporučuje se dále pracovat s agresorem (jeho náhled na vlastní chování, motivy, rodinné prostředí). V případě potřeby mu zprostředkovat péči pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče nebo jiných odborníků – klinických psychologů, psychoterapeutů nebo psychiatrů.

(2) Pro potrestání agresorů lze užít i následující běžná výchovná opatření:

Napomenutí a důtka třídního učitele, důtka ředitele, podmíněné vyloučení a vyloučení ze studia na střední škole.

Snížení známky z chování.

Převedení do jiné třídy.

(3) Pro nápravu situace ve skupině je potřeba pracovat s celým třídním kolektivem. Je nezbytné vypořádat se i s traumaty těch, kteří přihlíželi, ale nezasáhli (mlčící většina).

(4) V mimořádných případech se užijí další opatření:

Ředitel školy doporučí rodičům dobrovolné umístění dítěte do pobytového oddělení SVP, případně doporučí realizovat dobrovolný diagnostický pobyt žáka v místně příslušném diagnostickém ústavu.

Ředitel školy podá návrh orgánu sociálně právní ochrany dítěte k zahájení práce s rodinou, případně k zahájení řízení o nařízení předběžného opatření či ústavní výchovy s následným umístěním v diagnostickém ústavu.

Čl. 8

Spolupráce s rodiči

Pokud rodiče informují školu o podezření na šikanování, je za odborné vyšetření záležitosti zodpovědný ředitel školy. Při nápravě šikanování je potřebná spolupráce vedení školy nebo školského zařízení, školního metodika prevence, výchovného poradce a dalších pedagogických pracovníků, jak s rodinou oběti, tak i s rodinou agresora. Při jednání s rodiči dbají pedagogičtí pracovníci na taktní přístup a zejména na zachování důvěrnosti informací. Je nutné předem informovat rodiče o tom, co dělat v případě, když se dozvědí o šikanování (viz Čl. 5 odst. 5).

Čl. 9

Spolupráce se specializovanými institucemi

Při předcházení případům šikany a při jejich řešení je důležitá spolupráce vedení školy nebo školského zařízení, školního metodika prevence, výchovného poradce nebo zástupce školy s dalšími institucemi a orgány. Zejména:

v resortu školství – s pedagogicko-psychologickými poradnami, středisky výchovné péče, speciálně pedagogickými centry,

v resortu zdravotnictví – s pediatry a odbornými lékaři, dětskými psychology, psychiatry a zařízeními, která poskytují odbornou poradenskou a terapeutickou péči, včetně individuální a rodinné terapie,

v resortu sociální péče – s oddělením péče o rodinu a děti, s oddělením sociální prevence (možnost vstupovat do každého šetření, jednat s dalšími zainteresovanými stranami, s rodinou),

případně s NNO specializujícími se na prevenci a řešení šikany.

(2) Dojde-li k závažnějšímu případu šikanování nebo při podezření, že šikanování naplnilo skutkovou podstatu trestného činu (provinění), ředitel školy nebo školského zařízení oznámí tuto skutečnost Policii ČR.

(3) Ředitel školy oznámí orgánu sociálně právní ochrany dítěte skutečnosti, které ohrožují bezpečí a zdraví žáka. Pokud žák spáchá trestný čin (provinění), popř. opakovaně páchá přestupky, ředitel školy zahájí spolupráci s orgány sociálně právní ochrany dítěte bez zbytečného odkladu.

Čl. 10

Selhání školy v řešení šikany

(1) V případech podezření nebo již prokazatelných projevů šikany, které nejsou bezodkladně a uspokojivě řešeny v pravomoci pedagogických pracovníků včetně metodika prevence či výchovného poradce, je zcela na místě obrátit se na ředitele příslušné školy nebo školského zařízení.

Pokud se však projeví nečinnost i ze strany ředitele, je možné jednat v této záležitosti se zřizovatelem školy nebo podat stížnost na školu České školní inspekci. Stížnost podaná písemně, osobně nebo v elektronické podobě se přijímá ve všech pracovištích ČŠI.

Stížnost je možné adresovat příslušnému inspektorátu ČŠI, samozřejmě je možno podat stížnost i na ústředí tzn. na adresu: Fráni Šrámka 37, 150 21 Praha 5, resp. elektronicky na adresu posta@csicr.cz.

(2) Současně je potřebné v odůvodněných případech zajistit oběti šikanování pomoc psychologa, speciálního pedagoga (etopeda) popřípadě jiného specialisty.

Čl. 11

Závěrečné ustanovení

Zrušuje se Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení č. j. 28 275/2000 - 22

Tento pokyn nabývá účinnosti dnem jeho zveřejnění ve Věstníku MŠMT ČR.